

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.23.1.97-136>

Ana Bembič

Podoba Julijana Odpadnika v zgodovinopisju Amijana Marcelina

UVOD

Julijan Odpadnik, znan kot zadnji poganski cesar, je bil pogosto portretiran v literarnih delih (najdemo ga v srednjeveških legendah, kasneje so o njem pisali Lorenzo de' Medici, Alfred de Vigny, Henrik Ibsen, Anatole France, Nikos Kazantzakis, Gore Vidal in mnogi drugi). Nad njim so se navduševali razsvetljenci, npr. Voltaire in Diderot. S svojim prizadevanjem ne le za ohranjanje poganstva, temveč za njegovo obnovev, je lik, ki vznemirja domišljijo, njegov boj pa spominja na tistega, ki ga je Don Kihot bil z mlino na veter. Poganstvo je namreč že izgubilo moč in vpliv, medtem ko se je krščanstvo iz dneva v dan krepilo: če je že imelo resnega nasprotnika, so bila to notranja razhajanja, ne pa poganski kult. Moč je začelo pridobivati, ko je oblast nad imperijem prevzel Konstantin. Po vladavini njegovih sinov pa je nepričakovano zavladal Julijan, vladar filozof (to je vsaj skušal biti), ki je želel obrniti kolo zgodovine nazaj. Doba njegovega vladanja je bila prekratka, da bi za seboj zapustil kaj zares pomembnega za zgodovino. Tako se nam kaže le kot kuriozitet, zanimivost, romantična podoba posameznika, ki se spopada z družbo in časom, a je njegova bitka že vnaprej izgubljena in nesmiselna.

Seveda pa Julijana v prejšnjih obdobjih niso videli v tako romantičnih barvah. Kristjani so v njem videli hudiča, ali vsaj nekoga, ki je sklenil pogodbo s hudičem. V mnogih legendah ga srečamo kakor poosebljeno zlo.

Na naše dojemanje Julijana kot zgodovinske osebe je najbolj vplival Gregor iz Nazianza, ki mu je podelil ime Julijan Odpadnik oz. Julijan Apostata, s čimer je poudarjal njegov prelom s krščanstvom (*Govori* 5.38). To ime si je utrla pot v zgodovinske učbenike.

Julijanovo življenje je dobro dokumentirano. Poleg Marka Avrelija, ki je bil Julijanov vzornik, je Julijan edini rimski cesar, katerega lastni spisi so se ohranili.

Poganski viri zanj so torej njegova lastna dela, Amijan Marcelin, Libanij in panegirik Klavdija Mamertina. Za razliko od poganskih virov, ki so mu močno naklonjeni, so mu krščanski viri sovražni. Najpomembnejši so: Gregor iz Nazianza, Janez Zlatousti, Filostorgij, Sokrat, Sozomen, Teodoret in Rufin. Kasneje pa še pisci pasijonov o mučenicih, ki naj bi umrli pod Julijanom.

Vendar pa nas v tem članku zanima predvsem en avtor, ki je pisal o Julijanu, in sicer Amijan Marcelin, poganski zgodovinar, ki v svojem delu *Res gestae* ne skriva svoje naklonjenosti svojemu idealnemu vladarju. Članek se posveča podobi Julijana, kakršno je v svojem delu ustvaril Amijan. Zanima nas, kako upodablja Julijana, kaj izpostavi in kaj zamolči, da bi ga prikazal kar najlepše. Čeprav velja za objektivnega zgodovinarja, ta objektivnost ni absolutna, kakor bomo videli, saj zamolči marsikaj, kar je bilo za krščanske avtorje sporno.

V članku se bomo sprehodili skozi odlomke iz *Res Gestae*, ki prikazujejo nekatere ključne dogodke iz Julijanovega življenja ter ob njih pokomentirali, kaj nam Amijan zamolči in kaj priredi.

AMIJAN MARCELIN

O Amijanovem življenju nam ni veliko znanega. Kar o njem vemo, večinoma izhaja iz njegovih lastnih zapisov. Prvo omenbo najdemo pri slovničarju Priscijanu, ki pa se zanj zanima le v jezikovnem pogledu. V splošnem velja prepričanje, da je bil iz premožne grške družine iz Antiohije v Siriji. Nekateri sicer menijo, da temu ni nujno tako, saj to, da je Antiohijo dobro poznal in občudoval, še ne pomeni nujno, da je bila njegovo rojstno mesto, temveč le, da je tam dlje časa živel, skoraj dvajset let (od 363 do pribl. 380).¹

Bil je udeležen v Julijanovem pohodu proti Perzijcem leta 363, vendar ni znano, v kolikšni meri. Nejasno je, kdaj je umrl, najverjetneje pa okoli leta 400.

Amijanov namen je bil z *Res gestae* nadaljevati Tacitovo delo, kar je tudi eden od glavnih razlogov, da se je kot vojak in Grk, kakor se predstavi (31.16.9), odločil *Res gestae* napisati v latinščini. To je tudi razlog, da je začel pisati s cesarjem Nervo, torej na mestu, kjer je Tacit končal. *Res gestae* zajemajo skoraj tri stoletja, vse od Nervovega prevzema oblasti leta 96 pa do Valenove smrti v uničujoči bitki pri Hadrijanopoli 9. avgusta 378 in njenih posledic. Delo je bilo razdeljeno na 31 knjig, od katerih je prvih trinajst knjig izgubljenih, v njih pa naj bi bilo popisano dogajanje med leti 96 in 353. Ohranjene knjige obravnavajo obdobje 25 let, od leta 353, ki je sedemnajsto leto oblasti Konstancija II., pa do leta 378.

Amijan je najbolj izčrpen, natančen in zanesljiv vir za vojaško in politično dogajanje v rimskem imperiju v 4. stoletju, posebno med leti 353 in 378, s čimer je močno vplival tudi na moderno interpretacijo tega obdobja.

¹ Barnes, *Ammianus*, 60.

Bil je pogan, vendar ni delil Julijanovega verskega navdušenja. Kot človek svoje dobe je Amijan verjel v astrologijo, usodo in prerokbe, saj je živel v obdobju, ki je bilo obsedeno s strahom pred nadnaravnimi silami in je gorelo od želje po poznavanju prihodnosti. Verjel je v možnost napovedovanja prihodnosti iz sanj in da bogovi ne lažejo v znamenjih, da pa je lahko človeška interpretacija napačna, saj tudi ne zavržemo celotne slovnice, če se gramatik zmoti (21.1.13–14). Ta misel je tudi v zvezi z Amijanovim prikazom Julijana zgovorna, saj so znamenja eden od prijemov, s katerimi prikazuje Julijana kot izbranca bogov, ki je znamenja sicer narobe razbiral, vendar to še ne pomeni, da jih ni bilo ali da so bila lažna. Amijan je verjel v vrhovno božanstvo, ki med drugim tudi usmerja ljudi na njihovo pot, njihova naloga pa je, da pravilno razbirajo znamenja, ki jim jih je poslalo. Glede na to prepričanje Amijanov Julijan ni hotel pravilno brati znamenj glede perzijskega pohoda. Enako velja za njegov prehod v poganstvo – sledil je svoji poti.

Mnogi hočejo v Amijanu videti nekoga, ki je versko strpen, nagnjen k monoteizmu, niti kristjan niti posebno goreč vernik starih bogov. V 17. stoletju pa je bilo nasprotno razširjeno prepričanje, da je bil Amijan kristjan ali vsaj naklonjen krščanstvu. Spet drugi so menili, da je bil militanten pogan.

Kakor opozarja Barnes, so za Amijanov odnos do krščanstva najbolj pomenljive reči, ki jih zamolči. Pogosto preprosto izpusti verske polemike ali spore. Tako recimo popolnoma zanemari Konstancijevo versko politiko, čeprav je igrala veliko vlogo. Konstancij se je udeležil mnogih pomembnih škofovskih srečanj: koncila v Arlesu pozimi 353–354, milanskega koncila poleti 355, manjšega srečanja škofov v Sirmiju 22. maja 359 in koncila v Konstantinoplu januarja 360. Nobeno od teh srečanj ni omenjeno niti z besedo. Podobno tudi ne cerkveno ozadje Julijanovega upora Konstanciju: na koncilu v Konstantinoplu leta 360 je bila sprejeta homoijanska veroizpoved (tj. arijanska), ki pa je niso hoteli sprejeti kristjani zahodnega dela imperija in so se glede tega zatekli k Julijanu. Podobno tudi ne omenja vplivnih osebnosti, kakršna sta bila Avguštin ali Hieronim. Po Matthewsovem mnenju pri izbiri poudarkov sledi starejši zgodovinopisni tradiciji: zanimajo ga vojne, visoka politika, dvorske spletke, herojska dejanja ... Odnosi med krščanskimi duhovniki in škofi in notranji cerkveni spopadi – to si ni zaslužilo mesta v resni rimski zgodovini.²

Ko piše o krščanstvu ali Cerkvi, Amijan govori z distance. Tak pristop je bil sicer pri zgodovinopisih pozne antike pogost. Vendar pa so običajno na določenih mestih izrazili svojo pripadnost krščanski veri, česar Amijan ne stori. Poleg tega dvakrat uporabi besedo *synodus* s frazo *ut appellat* (15.7.7; 21.16.18), kakor da je najbolj pogosta skupščina v četrtem stoletju nekaj zelo redkega. Amijan je uporabljal cerkveno terminologijo in vrednote, pri čemer je slednje včasih pripojil poganskim. Tako npr. hvali Julijanove kardinalne vrline (pogum,

2 »Ammianus Marcellinus«, 1119.

preudarnost, zmernost, pravičnost) hkrati s praktičnimi darovi (vojaške veščine, dostojanstvo, srečo in velikodušnost), ob tem pa doda še čistost oz. izredno spolno vzdržnost (25.4.1–2), kar je zelo krščanska vrlina. Tako ne le, da se Julijan ne dotakne lepega dekleta, ki mu je ponujeno po zavzetju Majozamalhe, niti poželi si je ne (24.4.27). To je zelo krščansko, saj bi bilo poželenje že greh (Mt. 5.28). To ni ravnanje, ki bi ga kot posebno vrlino izpostavili zgodnejši pognani.³ Athanasiasi-Fowdenova upravičeno pravi, da bi Julijan, če bi se pojavil v klasični Grčiji, veljal za tragičnega posebneža Hipolitovega tipa; ker pa je živel v 4. stoletju, nas ne preseneča, saj je bilo takrat asketstvo v modi.⁴

Amijan preprosto noče priznati pomena vplivu, ki ga je krščanstvo imelo na politiko, družbo in kulturo po Konstantinu.⁵ Zato bi bilo toliko bolj zanimivo, če bi imeli ohranjen tisti del *Res gestae*, ki je pripovedoval o Konstantinu – je morda tudi njega obravnaval popolnoma ločeno od krščanstva in zamolčal vse njegove verske ukrepe? To je seveda huda špekulacija, a tudi dokazov o nasprotnem ne bomo dobili nikdar.

JULIJAN IN OBLIKOVANJE NJEGOVE PODOBE

Julijanu ni bilo namenjeno biti cesar, ta vzpon je bil zanj in za druge popolnoma nepričakovan. Ravno ta nepričakovani preobrat bi utegnil vplivati na njegovo razumevanje vloge, ki jo ima v svetu, in na njegovo prepričanje (in prepričanje njegovih podpornikov), da je božji izbranec.

Julijan se je rodil leta 331 ali 332 v Konstantinoplu, v času Konstantinove vladavine. Njegov oče je bil Julij Konstancij, cesarjev polbrat. Julij Konstancij ni zasedal nobene pomembnejše funkcije, saj je Konstantin raje pridržal oblast zase ter deloval s podrejenimi kakor s sodelavci iz lastne družine.

Ko je 22. maja 337 zaradi bolezni umrl Konstantin, so njegovi trije sinovi, Konstantin, Konstancij in Konstans obračunali z drugimi potencialnimi kandidati za prestol in 9. septembra 337 sta se med žrtvami znašla tudi Julij Konstancij in njegov najstarejši sin. Njegovemu drugemu sinu Galu je bilo prizaneseno, saj so menili, da bo zaradi bolezni kmalu umrl, Julijanu pa menda zato, ker je bil star le pet let. Julijan je na ta dan izgubil očeta in še osem drugih sorodnikov. Ta travmatični dogodek ga je gotovo globoko zaznamoval. Zgolj mladost ni zadosten razlog za to, da so ju pustili pri življenju, nejasna pa ostaja tudi vloga Konstancija pri pokolu. Amijan okoliščin ne predstavi.

Po pokolu so otroka ločili in poslali v izgnanstvo, Gala v Efez, Julijana pa v Nikomedijo (dan. Izmit). Okoli njegovega dvanajstega leta (med letoma 342 in 344) je Konstancij polbrata združil in ju namestil na posestvu Macelum v

3 Barnes, *Ammianus*, 80–84.

4 *Julian*, 231.

5 Barnes, *Ammianus*, 93–94.

Kapadokiji, kjer je Julijan ostal približno šest let. Julijan se je v svoji osamljenosti navadil zatekati v knjige in študij, pri čemer mu je bil v pomoč kapadoški škof Georgij, ki mu je dal na voljo svojo obsežno knjižnico. Vzgajan je bil v krščanstvu, ki je bilo po Konstantinu že zelo močno. Kolikšen je bil delež kristjanov ali poganov v določenem obdobju, ne vemo. Seveda so se ti deleži razlikovali med različnimi sloji prebivalstva, najdlje so se pogani ohranili na podeželju in ob meji z barbari.

Vprašanje, kdaj točno je Julijan postal pogan, ostaja odprto. Julijan sam zapiše, da je bil kristjan do svojega dvajsetega leta (*Pisma* 47.434d), Amijan pa piše le, da je bil kristjan, vendar se je v mladih letih postopoma oddaljil od krščanstva (22.5.1). Krščanski pisci pogosto trdijo, da je bil zgleden kristjan. Ta misel je ugajala tudi Libaniju, ki je njegov preobrat k poganstvu raje videl kakor trenutek milosti (*Govori* 12.33–34; 13.11). Nekateri so si namreč Julijanovo spreobrnjenje radi predstavljali kakor Pavlovo na poti v Damask.⁶ Svojo pogansko vero je skrival vse dotlej, ko je utrdil svojo oblast kot avgust.

V času bivanja v Macelumu je Konstancij postal edini vladar velikega imperija in potreboval je pomoč. Ker je bilo njegovo sorodstvo razredčeno, sam pa ni imel otrok, ni imel veliko izbire. Pozimi leta 351 je v Sirmiju imenoval takrat petindvajsetletnega Gala za cesarja na Vzhodu in ga poročil s svojo starejšo sestro Konstancijo. Julijan pa je dobil dovoljenje, da je zapustil posestvo in se posvetil študiju.

Med svojim študijem si je za učitelja izbral Maksima iz Efeza, ki je povezoval filozofijo z mistiko in teurgijo. Bil je vedeževalec in čudodelnik, ki naj bi pripravil kamnit Hekatin kip do nasmeška (*Evnapij, Življenje sofistov* 435). Poleg branja tekstov je izvajal različne obrede, ki naj bi omogočali spajanje z Enim. Ni bil toliko filozof kakor izvedenec v teurgiji, vedeževanju in čudežih, ki ga je odlikovala karizmatična osebnost. Browning zapiše, da je bil Maksim verjetno nekakšen napol šarlatan, ki najprej prevara sebe, nato pa še druge.⁷ Maksim iz Efeza je dal Julijanu točno to, kar je iskal. Nanj je imel velik vpliv in pri starosti dvajset let se je mladenič posvetil v njegove nauke in takrat tudi tajno prekinil s krščanstvom (Julijan, *Govori* 7.235). Da se je spreobrnil, je bila seveda skrivnost, prihranjena le za tesne prijatelje, javno pa se je še vedno udeleževal krščanskih obredov.

Medtem, ko se je Julijan posvečal v teurgične nauke, je bil njegov brat Gal imenovan za cesarja in poslan v Antiohijo. Amijan ga prikaže kakor krvoželjno pošast, ki jo je pri zločinih spodbujala njegova žena, Konstancijeva sestra. Glede na to, da Gal ni bil nikoli avgust, mu Amijan namenja nenavadno veliko pozornosti. Kakor Julijan tudi Gal vdira v pripoved o Konstanciju – morda kot Julijanov protipol? Takoj na začetku 14. knjige nam slikovito predstavi Gala:

⁶ Bidez, *La vie*, 60.

⁷ *The Emperor Julian*, 56.

[1] Potem ko so preživeli dogodke nevzdržne vojne,⁸ so bile izčrpane moči obeh strank, ki so jih zlomile različne nevarnosti in napor. Ni še potihnil zven trobent in ni še bil vojak nastanjen v zimskih postojankah, ko so besneče nevihte Fortune razširile druge viharje nad cesarstvom prek mnogih in strašnih zločinov cesarja Gala, ki se je na začetku svoje odrasle dobe iz najgloblje umazanije revščine dvignil na sam vrh z nepričakovanim preskokom,⁹ prestopal skrajne meje dodeljene oblasti in vse uničeval z izredno grobstvo. Zaradi sorodstva s kraljevim rodом in takrat tudi družinske povezanosti s Konstancijevim imenom¹⁰ ga je zanesel napuh, da bi si, če bi bil močnejši, drznil začeti sovražnosti proti povzročitelju lastne sreče (kakor se je zdelo).¹¹

[2] Njegovi krutosti je bila v močno spodbudo njegova žena, zaradi sorojenstva z avgustom čezmerno domišljava, pred tem jo je oče Konstantin poročil s Hanibalijanom,¹² sinom kraljevega brata, bila je nekakšna smrtna Megajra,¹³ neutrudna podžigalka divjanja, nič blažja od svojega moža v želji po človeški krvi. Postopoma sta v teku časa postala bolj izurjena v škodovanju, s pomočjo skrivnih in pretkanih obveščevalcev, ki so bili vajeni lahkotno dodajati kaj zlega svojim poročilom, sta se podučila o lažnih in njima ugodnih stvareh, nedolžne sta povezovala s krivimi obtožbami veleizdaje ali uporabe magije.¹⁴ (14.1.1–2)

Če pozorno preberemo odlomek, nam nekaj postane očitno: da, Gal je pošast, je okrutnejš, a večina navedenih lastnosti je identična z Julijanovimi: oba sta se iz revščine povzpela »z nepričakovanim preskokom«, oba sta prestopila meje svoje oblasti (le da je bil Julijan pri tem uspešen), oba sta bila kraljevega rodu in oba poročena s Konstancijevo sestro (ko postane cesar, se Julijan poroči s Konstancijevo sestro Heleno). Gal bi bil pripravljen začeti sovražnosti do svojega dobrotnika, Julijan jih je začel. Iz odlomka razvidna razlika je pravzaprav le to, da je imela žena na Gala škodljiv vpliv, medtem ko je bil Julijan do svoje skoraj ravnodušen. Verjetno bi bilo preveč dejati, da

8 Vojna proti Magnenciju, ki se je leta 350 oklical za cesarja, Konstancij ga je premagal leta 351 v Mursi na Dravi in leta 353 v Kotijskih Alpah. Magnencij je po porazu storil samomor.

9 V Seyfarthovi izdaji, iz katere je vzeto besedilo, je navedena beseda *cultu*, pri čemer avtor sledi rokopisu, imenovanem *Codex Vaticanus Latinus 1873*, ki je edini prepis Amijana iz zgodnjega srednjega veka. Tako naj bi bil *insperato cultu* atribut k *principale culmen*, torej z nepričakovano častjo. Glede na poudarjanje kontrasta med revščino in vrhom oblasti pri prevodu sledim drugemu možnemu branju, *salto* (Kellerbauer, Kiessling).

10 Namreč zaradi poroke s Konstancijevo sestro Konstancijo, hčerko Konstantina in Fauste. Pogosto se jo napačno imenuje Konstantina.

11 Tukaj Amijan premeteno predstavi lastno interpretacijo kakor nesporno dejstvo, nato pa doda: kakor se je zdelo.

12 Konstantin mu je podelil oblast nad Pontom, Malo Armenijo in Kapadokijo, leta 338 pa je bil žrtev iste čistke kot Julijanov oče.

13 Ena izmed Furij.

14 Za oboje je bila zagrožena smrtna kazen.

sta ženi zakrivili različnost v njunem obnašanju: veliko smiselnejša razlika je v njunem samoobvladovanju. Julijan je obvladoval svoje želje, zato so ga bogovi povzdignili in bil je vreden svojega vzpona.

Amijan je do Gala očitno sovražen in danes med poznavalci vlada soglasje, da ga ne prikazuje objektivno. Browning meni, da je Gal skušal na svoj način rešiti težave na vzhodu, pri čemer seveda ni imel izkušenj, se pri tem zameril vplivnim ljudem, naposled pa bil obtožen prilaščanja oblasti in sumničavemu Konstanciju so obtožbe hitro zadostovale – Gal je bil aretiran in kmalu zatem, novembra 354, usmrčen v okolici Pule.¹⁵ Amijan pomenljivo pove, da blizu kraja, kjer naj bi bil usmrčen tudi Konstantinov sin Krisp (14.11.20). Thompson očita Amijanu, da ni dovolj prikazal krivde mož, obsojenih pod Galom, omeni le, da je šlo za zaroto; prikril je Galovo priljubljenost pri nižjih slojih zaradi pobožnega ravnanja z Babilasovimi relikvijami; prikril je Galove vojaške sposobnosti (zatrte judovskega upora); kakor tudi to, da je imel Gal pravzaprav precej uglednih prijateljev.¹⁶

Blockley pa izpostavi nekaj, kar je bilo morda še bolj bistveno za ta portret: poleg različnih razrednih pogledov in moralne sodbe so na Amijanov negativen prikaz Gala vplivali tudi čisto literarni razlogi. Če je želel predstaviti Julijana kot idealnega vladarja, je potreboval kontraste in prikaz Gala kot okrutneža je odlično služil temu namenu. Poleg tega je lahko na njegovem primeru ponazoril Konstancijev odnos do svojih mlajših sorodnikov na cesarskem položaju: postal je sumničav do obeh in jima je skušal vzeti vojsko (Gal: 14.7.9; Julijan: 20.4.1–3), pri čemer je bil Gal tako osovražen, da ni imel podpore niti, če bi se skušal upreti, medtem ko je bil Julijan spontano imenovan za avgusta. Oba sta se morala srečati z nasprotovanjem Konstancijevih uradnikov. Poleg tega mu je Gal služil kot značajska nasprotje. Julijan je bil idealen vladar, Gal nasprotje tega ideala. Gal naščuva drhal proti guvernerju Sirije, Julijan je besen, ko ga senat ovira v Antiohiji, vendar se vzdrži maščevanja (Gal: 14.7.2; 14.7.5–6; Julijan: 22.14.1–2), Gal obožuje gladiatorske boje in igre, Julijanu se gabijo (14.7.3). Ko Gal postane cesar, postane ošaben, ko Julijan postane cesar, si citira Homerja (15.8.17). Naposled zapiše, da sta si bila različna kakor Tit in Domicijan, slednji pa je bil vzorčni primer zlega in okrutnega vladarja (14.11.28).¹⁷ To je v skladu s podobnostmi, ki smo jih zasledili v odlomku: brata sta se v enakih okoliščinah različno odzivala.

Amijan prevzame Julijanov pogled: da je bil Gal neprimeren za vladanje, vendar si ni zaslužil umreti, ter da je bila njegova smrt le posledica Konstancijeve zavisti in sovražnih spletk evnuha Evzebija (Julijan, *Pismo Atencem* 270c–71a; 272a–d).

¹⁵ *The Emperor Julian*, 59–62.

¹⁶ *Historical Work*, 68–71.

¹⁷ Blockley, *Ammianus*, 19–20.

Gal sicer ni edini protipol Julijanu, ki ga najdemo pri Amijanu. Takšna sta tudi Konstancij in Jovijan; slednjemu zaradi kratke vladavine očita zlasti to, da ni zares vladal.

Konstancij se je v zgodovino zapisal kot previden in uspešen vladar, a Amijan ga prikazuje kot nesposobnega in zlobnega tirana. Za njegovo vnemo pri iskanju zarot zapiše, da je bila hujša od divjaštva in okrutnosti najhujših rimskih tiranov, Kaligule, Domicijana in Komoda (21.16.8). Po svoji navadi mu po smrti posveti karakterizacijo njegovih dobrih in slabih lastnosti ter videza (21.16.1–19). Ta opis je daleč od opisa objektivnega zgodovinarja. Obtožuje ga tiranstva in uničenja skoraj vseh svojih sorodnikov, čeprav ni zares jasno, kakšna je bila Konstancijeva vloga pri pokolu. Amijan Konstanciju očita vojaško nesposobnost, nečimrnost, neumnost in vraževernost. Očita mu, da je dvignil davke, kar je po definiciji veljalo za znak slabega vladanja (torej nasprotno od Julijana, ki je davke nižal), da je bil pod vplivom svojih žena in evnuhov, da si je iz nečimrnosti postavil slavoloke v Galiji in Panoniji, čeprav je šlo za državljansko vojno z Magnencijem, da je bil nesposoben obraniti meje imperija. Amijan Konstanciju očita, da je bil napačne vrste uspešen general: uspešen v notranjih spopadih (Magnencijev in Silvanov upor), neuspešen v zunanjih vojnah. Julijan pa je, nasprotno, uspešen v vojni z zunanjim sovražnikom (bitka pri Strasbourgu). Le tam, kjer Julijan ni vpleten, je Amijan zmožen videti kaj pozitivnega tudi pri Konstanciju.¹⁸ Neri meni, da Amijan Konstancija po krivem obtožuje vraževernosti, saj je le deloval kot krščanski cesar.¹⁹

Obžalujemo lahko, da ne vemo, kakšno je bilo Amijanovo stališče glede Konstantina in kako ga je predstavil v izgubljenih knjigah. Odnos do Konstantina je bil sicer odvisen od tega, ali je bil pisec kristjan ali ne: kristjani so mu naklonjeni, pogani pa ne – torej ravno obratno kakor velja za Julijana. Zanimivo bi bilo videti, kako se je do Konstantina opredelil Amijan in kakšno vlogo mu je namenil v svojem delu – ga je prikazal kot Julijanovo nasprotje? Ali skušal vzpostaviti čim več vzporednic, da bi Julijana prikazal kakor enako pomembnega vladarja? Kakor Konstantin je bil tudi Julijan (slednji glede na Amijanov prikaz) božji izbranec oz. se je skušal prikazati kot tak. Zgodba o njegovem zmagoslavnem videnju namreč ni potrjena, še manj pa jasna. V skopih omembah Konstantina, ki jih najdemo v ohranjenih knjigah *Res gestae*, Amijan molči o njegovi veri, kar je v skladu z njegovim siceršnjim molkom o tem področju. Konstantin je npr. omenjen, ko da Konstancij prenesti obelisk iz Egipta v Rim v skladu z željo svojega pokojnega očeta (17.4.13).

¹⁸ Barnes, *Ammianus*, 132–138.

¹⁹ *Ammiano*, 149.

Amijan skuša, kakor pravi Warmington, v skladu z julijansko propagando svojega junaka oprati vojaškega neuspeha v Perziji: krivda pripada tistemu, ki je vojno začel, to pa je bil Konstantin (25.4.23).²⁰

JULIJAN V GALIJI IN VZPON NA OBLAST

Leta 355 je bil Konstancij v težavah glede Galije. Štiri leta prej se mu je v Galiji uprl Magnencij in zahteval prestol, hkrati pa so na mejo na Renu pritiskali Alemani. Ponovno ni imel velike izbire, koga imenovati za cesarja. Preostal je Julijan, ki se je zdel precej varna izbira: bil je filozof, ti pa navadno ne iščejo moči, poleg tega je bil brez izkušenj in brez kakršnekoli politične mreže. Julijana ta poziv ni osrečil, saj se je ravno posvečal študiju v Atenah, kjer je poglobljal svojo pogansko vero. Udeležil se je tudi elevzinskih misterijev, ki so kljub upadanju poganskega čaščenja v Grčiji še vedno ohranili svoj ugled. S temi obredi je svoje življenje posvetil služenju bogovom, čeprav se je javno udeleževal le krščanskih obredov. 6. novembra 355 je povsem nepričakovano postal cesar v Galiji.

Za Julijana je bilo imenovanje za cesarja velik šok. Za tako nalogo tudi ni bil primerno usposobljen, saj je bila do takrat njegova izobrazba usmerjena v filozofijo. V Milanu je prejel cesarske časti, nekaj dni po razglasitvi pa se je poročil s Heleno, Konstancijevo sestro.

Amijan opiše Julijanovo nejevoljo nad tem imenovanjem, pa tudi občudovanje vojakov, ki ga je spremljalo:

[15] Po koncu tega nagovora ni nihče molčal, temveč so vsi vojaki s strašnim hru-pom udarjali s ščiti ob kolena (kar je znak polnega soglasja; nasprotno namreč v dokaz jeze in ogorčenosti tolčejo po ščitih s kopji), s takšnim in tolikšnim neizmernim veseljem so vsi razen redkih odobraval avgustovo sodbo in sprejemali cesarja, žarečega v sijaju vladarskega škrlata, s primernim občudovanjem.

[16] Dolgo in zavzeto so strmeli v njegove strašne, a očarljive oči in vznemirljivo prijeten obraz ter z njega razbirali, kakšen bo v prihodnosti, kakor da bi natančno preučevali stare knjige, katerih branje razkriva notranjost duše prek telesnih znakov. Opazovali so ga z velikim spoštovanjem, niso ga hvalili čez mero, niti ne manj kot je bilo primerno. Tako so bili njihovi glasovi cenjeni, kakor bi prihajali od cenzorjev in ne od vojakov.

[17] Naposled je sedel v kočijo in bil odpeljan v palačo, ob tem pa si je pomrmraval Homerjev verz: »Smrt mu škrlatna zagrne oči in močna usoda.«²¹ (15.8.15–17)

20 »Some Constantinian References«, 150.

21 *Iliada* 5.83. Prevod Anton Sovre.

Vojaki so prikazani kot modreci, kot tisti, ki vedo, da je Konstancijeva odločitev pravilna. Že na tem mestu jih Amijan postavlja za razsodnike. Zakaj bi bili takrat njihovi glasovi cenjeni kakor glasovi cenzorjev? Ob imenovanju za cesarja niso imeli nobene vloge razsojevalca. To je postalo pomembneje kasneje, ko so Julijana sami imenovali za avgusta. Že tukaj jih Amijan postavi za tiste, ki so zmožni pravilno oceniti človeka in njegovo pravo poslanstvo. Oni namreč čutijo njegovo poslanstvo, kakor da bi bili podučeni od vedeževalskih knjig, on pa, čeprav pobožen, si skromno pomrmrava Homerjev verz in misli, da ga čaka smrt. S svojim pesimizmom Julijan pravzaprav potrjuje svojo podobo vladarja filozofa, saj je v skladu s Platonovo mislijo, da bi bilo treba filozofe prisiliti, da postanejo vladarji (*Država* 347b–d).

Kmalu za imenovanjem se Julijanova nejevolja še poveča, saj prispe novice, da so barbari zavzeli Köln: Julijan si mrmra, da bo samo umrl bolj zaposlen (15.8.20). Julijanska propaganda (ki jo ustvarja tudi Amijan), je namreč zatrjevala, da je bil Julijan poslan v Galijo umret, ne pa zmagat (Amijan 16.11.13; Libanij, *Govori* 18.37).

1. decembra 355 je zapustil Milano in odšel v Vieno (dan. Vienne, ob Roni južno od Lyona) z le 360 vojaki. Ob Julijanovem prihodu v Vieno Amijan vstavi anekdoto, ki nakazuje na njegovo kasnejšo politiko:

Takrat je neka starka, ki je bila oropana vida, povprašala, kdo je vstopil, in ko je izvedela, da cesar Julijan, je zavpila: to je ta, ki bo obnovil templje bogov. (15.8.22)

Slepim ljudem se v antiki pogosto pripisuje preroške sposobnosti in taka je vloga starke v pripovedi. Teitler pravi, da gre zagotovo za apokrifno anekdoto, ki služi Amijanu, da lahko kasneje zapiše, kako je Julijan, ko je decembra 361 vkorakal v Konstantinopol, odprl templje, obnovil žrtvovanja ter čaščenje starih bogov (22.5.2).²²

A tudi če je anekdota apokrifna, služi svojemu namenu. Tako kot vojska čuti v cesarju Julijanu nekaj več, tako tudi slepa starka (da je slepa, ni naključje) vidi njegovo prihodnost in usodo. Obnovil bo templje bogov.

V Galiji se je Julijan, ki je brez kakršnih koli vojaških izkušenj, soočil z novim položajem, ki mu glede na svojo izobrazbo ne bi smel biti kos. Ni namreč bilo naključje, da je bil Julijan šolan v grškem jeziku: ni mu bila namenjena vloga prestolonaslednika, zato so ga vzgajali za »kulturno brezdelje« in ne za državne zadeve. Kljub temu se je s pomočjo filozofije in discipline hitro prilagodil novemu položaju:

22 *The Last Pagan Emperor*, 49.

[4] Tako se je dogajalo, da si je razdelil noči na tri dele, na počitek, državniške zadeve in muzične zadeve, tako kakor beremo, da je počel Aleksander Veliki: le da je bil [Julijan] veliko zmogljivejši. Oni je namreč v iztegnjeni roki nad broneno posodo ob postelji držal srebrno žogico, da mu je, ko se je po njem razlil sen in mu zrahljal moč mišic, žvenket spolzelega bremena prekinil spanec.

[5] Julijan pa se je prebudil brez kakršnegakoli pripomočka, kolikorkrat se je hotel, vstal je vedno sredi noči, ne iz pernatih blazin ali svilenih odej, ki bi sijale s pisanim leskom, temveč s preproge in izpod grobe krznene odeje, ki jo ljudska preprostost imenuje *susurna*, in skrivaj molil k Merkurju, o katerem teološki nauki učijo, da je hitri duh sveta, ki spodbuja tok misli.²³ In kljub tolikšni materialni skromnosti je natančno opravljal državniške dolžnosti.²⁴

[6] Ko je končal s temi vzvišenimi in resnimi rečmi, se je lotil tistih, ki izoblikujejo značaj, in neverjetno je, s kakšnim in kolikšnim žarom je raziskoval vzvišena znanja o počelih, kakor bi iskal nekakšno hrano za k presežnemu vzpenjajočo se dušo; z bistrim premislekom je hitel skozi vse veje filozofije.

[7] Vendar pa ni, ko je učinkovito in v polnosti pridobil ta znanja, preziral skromnejših ved, solidno se je izuril v pesništvu in govorništvu, na kar kaže neprekinjena dostojanstvena prijetnost v njegovih govorih in pismih, in v raznolikosti naše in tuje zgodovine. Vsemu temu je dodal še za razpravljanje zadostno znanje latinskega jezika.

[...]

[10] Ko je moral ta filozof v vlogi cesarja izvajati osnovne vaje vojaške veščine in se učiti ritmičnega korakanja ob plesu z orožjem in spremljavi piščali, je pogosto omenjal Platonovo ime in navajal oni stari rek: očitno je, da mi to breme pristaja kakor kravi sedlo.²⁵ (16.5.4–10)

V tem odlomku Julijan presega Aleksandra Velikega v neki manj pomembni lastnosti (iz česar bi sledilo, da mu je vsaj enakovreden v drugih lastnostih). Ponoči, ko ostali spijo, se Julijan skrivaj posveča čaščenju bogov in filozofiji, pa tudi retoriki in zgodovinopisju. S pomočjo filozofije pa se je bil zmožen spopasti tudi z vojaškimi vajami in disciplino; filozofija mu je pomagala osvojiti veščine, v katerih ni bil načrtno izurjen.

23 Nauki hermetikov, častilcev Hermesa Trismegista.

24 Za črko *m* sledi v glavnem rokopisu *Vat. Lat. 1873* vrzel petih črk. Pri prevodu sledim predlogu *munera* (Novák) oz. *munia* (Pighi).

25 Dobesedno: »Na vola je pritrjeno sedlo. Jasno je, da to ni breme zame.« Rek je dobesečno prevzet iz Cicerona (*Pisma Atiku* 5.15.3).

Julijanova predanost in disciplina sta kmalu obrodili sadove. Njegov največji vojaški uspeh v Galiji je bila bitka pri Argentoratumu (dan. Strasbourg) leta 357 proti zvezi alemanskih plemen, ki so številčno zelo presegala rimsko vojsko (30.000 Alemanov proti 13.000 rimskim vojakom). V bitki, ki je potekala na levem bregu Rena, so Rimljani uspeli pregnati Alemance v močvirje in reko, ujetega kralja Hnodomarja pa je Julijan poslal Konstanciju, ki je praznoval triumf. Amijan jo izkoristi za predstavitev Julijanove vrline, ki je nujna za uspeh – poleg seveda nujno potrebne naklonjenosti bogov. Amijan pri predstavitvi udeležениh sledi staremu in uveljavljenemu vzorcu prikazovanja konflikta med Rimljani oz. Grki in barbari. Vendar pa to niso več barbarski Germani iz Tacitovih časov. Mnogi so pridobili izkušnje v rimski vojski in poznali njeno taktiko.²⁶

Barnes opozarja, da zmaga ni bila Julijanova zasluga. Julijan je namreč predlagal, da se vojaki odpočijejo in se šele naslednji dan spopadejo z Germani, ki so prečkali Ren. Zamisel, da napadejo Germane takoj, preden vsem uspe prečkati Ren in se razpršiti, je bila po Barnesovem mnenju Florencijeva – Florencij pa je bil pretorski perfekti, nastavljen od Konstancija za pomoč in nadzor Julijanu (16.12.9–14). To, da Amijan zapiše oba predloga, postavlja Julijana v slabšo luč oz. mu manjša zasluge za njegovo najbolj slavno zmago.²⁷

Ross zapiše podobno, namreč da Amijan opisuje bitko skozi perspektivo vojske in na tem mestu ne slavi Julijana. Odločitev za napad Amijan pripiše vojski (in ne Florenciju), ki je na tem mestu orodje bogov, kakor se bo zdelo tudi ob imenovanju za avgusta. Tako naj bi Julijan svojo zmago v resnici dolgoval vojakom oz. bogovom.²⁸ Vlogo usmerjevalcev božje volje jim je namenil že ob Julijanovem imenovanju za cesarja, kakor smo že videli. Se je pa Julijan v bitki izkazal in uspešno spodbujal in usmerjal vojake.

[63] V tej bitki je padlo približno dvesto triinštirideset Rimljanov in štirje visoki častniki: Bajnobavd, tribun Kornutov, kakor tudi Lajps in Inocencij, vodja oklepljenih konjenikov in neki prosti tribun, katerega ime mi ni dosegljivo. Od Alemanov pa je bilo naštetih šest tisoč na polju ležečih trupel, množico drugih, katerih števila ni moč oceniti, pa so odnesli valovi reke.

[64] Takrat je Julijana, ki se je zdel večji od svojega položaja in po svojih zaslugah zmožnejši od svojega naziva, vsa vojska z vzkliki složno imenovala za avgusta. On pa je grajal nepremišljenost vojakov, ki so to sprožili in s prisego zatrjeval, da na ta položaj noče niti upati, niti ga sprejeti.

²⁶ Rosen, *Studien*, 125.

²⁷ Barnes, *Ammianus*, 153–154.

²⁸ Ross, *Ammianus' Julian*, 141; 148–150.

[65] Da bi povečal veselje, ki je sledilo dogodku, je na posvetu²⁹ ukazal predse privedi Hnodomarja, ki se je najprej priklonil, nato pa ponižno legel predenj na tla in v maternem jeziku prosil za usmiljenje. [Julijan] mu je velel, naj oh-rani upanje.

[66] Nekaj dni kasneje so ga odpeljali na cesarjev dvor, nato pa poslali v Rim, v Kastro Peregrino na Celiju,³⁰ kjer je preminil od starostne bolezni.

[67] Ko se je zgodilo toliko stvari te vrste ob uspešnem razvoju dogodkov, so nekateri v Konstancijevi palači obtoževali Julijana. Da bi razveselili vladarja, so ga posmehljivo imenovali Zmagec, češ da je v svojih sicer skromnih poročilih pogosto omenjal premagane Germane.

[...]

[70] Skratka, obstajajo izjave tega vladarja,³¹ zapisane v uradnih vladarskih tablicah,³² ki poročajo, kako se je bahal in se povzdigoval v nebo. Ko se je bila bitka pri Strasbourgu, je bil nastanjen štirideset dni hoda stran, opisuje pa bitko, kakor da bi razvrstil čete, stal med zastavonošami, pognal v beg barbare in lažno razglaša, da je bil Hnodomar priveden predenj, kakšna sramota! Molči pa o Julijanovih slavnih delih, ki bi jih najgloblje zakopal, če ne bi bilo nemogoče zamolčati slave tako velikih dejanj, ki so jih mnogi skušali prikriti. (16.12.63–70)

Po veliki zmagi hočejo vojaki Julijana imenovati za avgusta, saj mu je uspelo vzpostaviti mir v Galiji. Browning piše, da so se po njegovih zmagah v Galiji začela pojavljati ugibanja, ali bi bilo mogoče, da bi mladi cesar, ki je rešil Galijo pred Germani, rešil tudi grško kulturo pred kristjani.³³ Takrat se naziva uspe ubraniti, Amijan pa nam prikaže še njegovo usmiljenost do sovražnika, kar bi spet lahko bila krščanska vrlina. Hkrati pa oblati Konstancija, ki si prilasča Julijanove zasluge.

V nadaljevanju Amijan Julijana prikaže kakor nekoga, ki skrbi za svoje ljudi, tako noče podpisati zvišanja davkov v Galiji, ki ga zahteva Konstan-cij. Takšno zvišanje lahko uniči provinco, kakor se je zgodilo v Iliriku (17.3). Medtem ko ščiti svoje ljudi, pa se na Konstancijevem dvoru norčujejo iz njega (17.11). Jasno je, kdo bi moral biti na položaju avgusta.

Med vojaškimi spopadi v Galiji se je Julijanu in Heleni v Vieni rodil sin, ki pa je kmalu po rojstvu umrl. To je bil edini Julijanov otrok, njegove smrti pa ne omenja nikjer v svojih besedilih in ni videti, da bi ga posebno vznemirila. Seveda je tudi res, da so bile smrti komaj rojenih otrok v tistem času nekaj

29 Na tem mestu je v rokopisu vrzel devetih črk.

30 Eden od sedmih rimskih gričev.

31 Namreč Konstancija.

32 Sledi vrzel sedemindvajsetih črk.

33 *The Emperor Julian*, 98–99.

precej vsakdanjega. Julijan ni imel več otrok, poleg tega je živel zelo vzdržno, ena njegovih glavnih vrednot pa je bila čistost.

Amijan piše, da so se ob smrti Julijanovega prvorojenca pojavile govornice, da je zanjo poskrbela Evzebija (16.10.19), ki je bila sicer Julijanu precej naklonjena in ga je pogosto varovala pred Konstancijem. Vendar sama ni imela otrok, kakor jih tudi Konstancij ni imel iz prejšnjega zakona, kar je pomenilo, da sta ostajala brez naslednika.

Medtem ko je Julijan nizal uspehe na zahodu, je Konstancij na vzhodu izgubil Amido (dan. Diyarbakır) in ni imel nikakršnega resnega uspeha v vojni s Perzijci. Moral je okrepiti vojaško moč na perzijski fronti in tako je Julijan januarja 360 prejel ukaz, da mora odstopiti štiri od svojih najboljših čet in še po tristo mož iz vsake od preostalih enot ter jih čim hitreje odposlati na Vzhod.

Ukaz je sprožil veliko nezadovoljstvo med vojaki: premeščeni vojaki so bili večinoma domačini, pogosto germanskega rodu, poročeni z domačinkami, njihove družine so živele v mestih in vaseh severne in vzhodne Galije. Nekateri so bili celo vpoklicani od svojih poglavarjev z obljubo, da jim nikdar ne bo treba služiti preko Alp. Bojevanje v Mezopotamiji bi za mnoge pomenilo, da ne bodo nikdar več videli svojega sorodstva.

[1] Konstancij je hitel pripeljati okrepitev na Vzhod, o katerem so prebežniki in vohuni poročali, da ga bodo kmalu vznemirili perzijski vojaški pohodi. Žgale so ga Julijanove vrline, o katerih se je glas vse hitreje širil od ust do ust med različnimi ljudstvi in poročal o visokih zmagah³⁴ njegovih velikih naporov in dejanj, potem ko je porazil nekatera alemanska kraljestva, jih zavezal tributom in davkom ter ponovno osvojil galska mesta, prej izropana in potolčena od barbarov.

[2] Vznemirjen zaradi teh in podobnih stvari ter v strahu, da se slava ne bi še povečala, je spodbudil prefekta Florencija, kot se govori, da je takoj poslal tribuna in tajnika Decencija odvesti proč pomožne čete, Herule, Batave in Kelte skupaj s Petulanti ter tristo izbranih vojakov iz preostalih čet.³⁵ Ukazal je pohiteti s pretvezo, češ da bi lahko bili že zgodaj spomladi pripravljeni za vdor med Parte.

[...]

[4] Julijan je molče ubogal in vse prepustil odločitvi močnejšega. Nečesa pa vendar ni mogel ne prikriti ne zamolčati: da tisti, ki so zapustili domove onkraj Rena, ne bi smeli utrpeti nobenih nevšečnosti, saj so od tam prišli z dogovorom, da se jih ne bo pošiljalo na nobena območja na drugi strani Alp. Potrdil je, da

34 *Adorea* je prvotno pomenilo žito, ki je bilo ob zmagi razdeljeno vojakom. Kasneje pomeni zmaggo. Prim. Horacij, *Ode* 4.4.41.

35 Julijanova vojska bi se tako zmanjšala za tretjino.

se je treba bati, da bodo prostovoljni barbarski vojaki, ki so vajeni pogosto prehajati k nam, to v nadaljnjem nehali početi, ko bodo izvedeli za novico. Toda govoril je v prazno.

[...]

[6] Cezar je bil vznemirjen, kaj naj stori glede preostalih čet, ki jih je moral poslati. V mislih je pretresal različne skrbi in menil, da mora previdno izvesti to nalogo, ker je tukaj pritiskala barbarska divjost, tam pa ukazovalna oblast, njegovo negotovost pa je najbolj povečevala odsotnost poveljnika konjenice.³⁶ Zahteval je, naj se k njemu vrne prefekt,³⁷ ki je pred časom odšel v Vieno, navidezno zaradi oskrbe z živežem, v resnici pa zato, da bi se izognil nemiru v vojski.

[...]

[10] Ko se je to razvedelo,³⁸ je nekdo v taboru Petulantov skrivaj na tla odvrgl pamflet, ki je med drugim vseboval sledeče: »Očitno smo kakor zločinci izg-nani nekam na skrajni konec sveta, naši dragi pa bodo ponovno služili Alemanom v ujetništvu, v katerem so bili, preden smo jih prek smrtonosnih bitk osvobodili.«

[11] Ko je Julijan v štabu prejel in prebral to besedilo, je razumel upravičene obtožbe, in ko je ukazal vojakom in njihovim družinam³⁹ odpotovati proti Vzhodu, jim je dal možnost potovanja z državnimi vozovi.⁴⁰ Po dolgi razpravi, po kateri poti nadaljevati, je izbral predlog tajnika Decencija, naj gredo vsi čez Pariz, kjer se je do tedaj nepremično zadrževal cesar. Tako se je tudi zgodilo.

[12] Ko so vojaki prispeli, jim je šel cesar naproti v predmestje in po svoji navadi hvalil tiste, ki jih je poznal in spominjal posameznike na njihova dejanja in pogum. S pomirjujočimi besedami jih je spodbujal, naj s strumnim korakom odhitijo k avgustu, kjer jim bo na voljo velika moč in bodo prejeli dragocene nagrade za svoje napore.

[13] Da bi počastil te, ki bodo kmalu odšli, je povabil višje častnike na gostijo in jih pozval, naj prosijo za karkoli, kar bi bilo na voljo. Potem, ko so bili tako velikodušno sprejeti, so se negotovi razšli z dvojno bolečino in žalostjo, ker jih je neusmiljena usoda ločila od blagega voditelja in rodne grude. Polni tesnobe so odšli v tabor, ki so ga bili vajeni.

36 Lupicin, ki se je nahajal v Britaniji.

37 Florencij.

38 Namreč za premestitev.

39 Od Septimija Severa je bilo vojakom dovoljeno imeti pri sebi svoje družine. Opisan transport tako ni bil nič posebnega, čeprav ga skuša Amijan tako predstaviti.

40 Gre za velike vozove, ki so služili prevozu družin vojakov ali bolnikov.

[14] A ko se je začela noč, so razdraženih duhov izbruhnili v odprt upor, kajti vse je prizadela nepričakovana premestitev, obrnili so se h kopjem in nasilju ter vsi v strašnem hrupu napadli palačo in celotno zgradbo obkolili, da bi preprečili komurkoli uiti množici. Z žvenketom in strašnimi klici so razglasili Julijana za avgusta in z veliko vztrajnostjo zahtevali, da se jim pokaže. Tako zbrani bi bili pripravljeni čakati, dokler se ne bi zasvitalo, vendar so naposled dosegli, da se je pojavil. Ko so ga zagledali, so podvojili jakost klica, s trdnim soglasjem so ga imenovali za avgusta.

[15] On pa se je z odločno voljo upiral vsem skupaj in posameznikom, zdaj kazal svoj odpor, zdaj iztegoval roke, prosil in rotil, naj po mnogih in tako veselih zmagah ne storijo nečesa sramotnega in naj ne ustvarijo razlogov za nove spore z nepremišljenostjo in prenagljenostjo ob neprimernem času.

[...]

[17] Po tem [nagovoru] ni bilo vpitje z vseh strani nič manjše, vsi so goreli z enim in istim žarom, nasprotovali z največjim hrupom s primešanimi žaljivimi vzkliki, in cesar je bil prisiljen privoliti. Postavili so ga na ščit pešaka in ga visoko dvignili. Nihče ni molčal, ko je bil razglašen za avgusta. Ukazali so mu, naj prinese diadem, a je zatrdil, da ga nikoli ni imel, zato so zahtevali ogrlico ali naglavni nakit njegove žene.

[18] Ker je zatrjeval, da mu po prvih avspicijih ni primerno nositi ženskega nakita, so poiskali konjski okras, da bi bil okronan vsaj na nek neugleden način, ki bi predstavljal višjo oblast. A ko je tudi za to zatrdil, da je nečastno, si je nekdo po imenu Maver,⁴¹ kasneje dvorjan, ki je preminil pri ožini Sukov,⁴² petulantski kopjanik, odtrgal verižico,⁴³ ki jo je nosil kot praporščak, in jo samozavestno postavil Julijanu na glavo. Na Julijana so pritisnili s skrajno silo in zavedal se je, da se z vztrajnim upiranjem ne more več izogniti preteči nevarnosti in obljubil je vsem pet zlatnikov in funt srebra. (20.4.1–18)

Amijan predstavlja Julijana, kako ga zaradi zvestobe do Konstancija prese-neti nenadno imenovanje za avgusta, zato ga noče takoj sprejeti in je v to pri-siljen. Vendar pa Julijanovi govori in pisma iz obdobja, ko je bil cesar, kažejo drugačno podobo. Njegova raba Homerja npr. v *Govorih* 2.49c–50c kaže na njegovo identifikacijo sebe z Ahilom in Konstancija z Agamemnonom, kar je precej pomenljivo in gotovo ne naključno. Še bolj očitne in razumljive so nje-gove želje iz *Pisma* 4.384b–d, namenjenega Oribaziju, kjer opisuje svoje sanje

41 Omenjen tudi v 31.10.21.

42 Suki (blizu dan. Šipke) so bili prehod na poti velikega strateškega pomena med Serdiko (dan. Sofija) in Filipopolo (dan. Plovdiv).

43 Verižica je bila znak njegovega čina.

o velikem drevesu, ki se krivi pod lastno težo in se na koncu prevrne, ob njem pa raste mladika, za katero se je v sanjah bal, vendar je preživela. Ob tem mu je neznanec dejal, naj se ne boji za svojo varnost. Pomen sanj je očiten, čeprav Julijan zapiše: kdo bi vedel, kaj pomenijo.

Sumljivo je omenjanje večerje pred uporom vojakov, ki so razglasili Julijana za avgusta. Prišlo naj bi anonimno pismo, ki je obtoževalo Konstancija, da je izdal Galijo, ker pošilja čete na vzhod, Julijan naj bi ukazal vojakom ubogati povelje o premestitvi, ob sončnem zahodu pa so ga obkolili in razglasili za avgusta. Bowersock meni, da so po večerji generali vojake, ki so bili rahlo opiti pred premestitvijo, nahujskali k temu, da so ponoči razglasili Julijana za avgusta. Amijan seveda prikazuje Julijana drugače, nameni mu dva govora, v prvem nagovarja vojake, naj gredo domov.⁴⁴

Amijanu je bližje interpretacija, da so dogodke sprožili bogovi in Julijanu pomagali na oblast s pomočjo ljudi. Ross izpostavi, da Julijana za avgusta razglasi vojska, ki je orodje bogov. Vojska je tista, ki ga postavi za legitimnega vladarja, medtem ko je Konstancijevo imenovanje Julijana le potrditev te odločitve.⁴⁵ Ob tem se lahko spomnimo na poudarjanje modrosti vojakov ob Julijanovem imenovanju za cesarja. Zanimiva je Evtropijeva navedba, da je Julijan postal avgust ob soglasju vojakov (*consensu militum*, 10.15), torej ne na njihovo pobudo, kakor poročajo drugi pisci (tudi Amijan) in Julijan sam.

Julijan se je znašel pred dilemo, kaj storiti glede Konstancija. Se spopasti z njim? Izven Galije ni imel podpore. Skušal se je izogniti spopadu in je od Konstancija zahteval enakost pri vladanju. Konstancij se s tem seveda ni strinjal in spopad je bil neizogiben. Julijan je spomladi leta 361 krenil na vojaški pohod proti Konstanciju, za vojake pa nenadoma ni bil več problem, da morajo oditi tako daleč od doma.

Ob ugodnih znamenjih je legije povedel v Sirmij in prezimoval bližini Naisa (dan. Niš). Medtem je napisal mnoga pisma večjim mestom v Iliriku, Grčiji in Makedoniji, senatu v Rimu ter seveda senatu v Konstantinoplu, da bi jih prepričal v legitimnost svojih potez. Še preden se je pomaknil naprej, si je pridobil podporo Italije in Balkana. Ohranjeno je le *Pismo Atencem*, iz katerega je razvidna sovražnost do Konstancija. V tem času si je tudi začel puščati brado, vendar še ni nastopil kot pogan.

Do večjega spopada s Konstancijem ni prišlo, saj je ta nepričakovano zbolel in 3. novembra 361 umrl. Njegova smrt je bila napovedana z različnimi znamenji, o čemer bo tekla beseda v nadaljevanju, in ta znamenja potrjujejo, da so bogovi na prestolu hoteli Julijana, ki je postal edini avgust v Nišu, Konstantinovem rojstnem kraju. Amijan predstavi dejstvo, da je Konstancij kljub sporu za svojega naslednika imenoval Julijana, kakor negotovo govorico (22.15.2;5). Če

⁴⁴ Bowersock, *Julian*, 47–52.

⁴⁵ Ross, *Ammianus' Julian*, 123.

bi ga nedvomno on imenoval, potem bi se izkazal za soglasnega z bogovi, tega pa mu Amijan noče priznati. Kakor pravi Barnes, je Konstancij s tem imenovanjem pokazal politično modrost: imperija ni hotel pahnuti v državljansko vojno. Po tem imenovanju je Julijan opustil napadalnost do predhodnika – če bi ga imenoval za tirana, bi ogrozil tudi svoj položaj.⁴⁶ Julijan ob njegovi smrti ni pokazal nobenega veselja: vkorakal je v Konstantinopol in odredil žalovanje.

Ko je Julijan vkorakal v Konstantinopol, se je zgrozil nad razkošjem dvora, na katerem so si evnuhi pridobili veliko moč. Tougher v svojem članku meni, da Amijanu predstavljajo orodje za kritiko politike in Konstancijevega dvora, pripisuje pa jim tudi vpliv na propadanje rimskega imperija.⁴⁷ Amijan nam je ohranil anekdoto o dvornem brivcu:

[9] Tiste dni je bilo brivcu ukazano, naj pride za striženje cesarjevih las, in prišel je gizdavo oblečen. Ko ga je Julijan zagledal, je ostrmel in dejal: »Nisem ukazal poklicati zakladnika, temveč brivca.« Ko ga je vprašal, kakšno plačilo prejema za svojo obrt, je oni odgovoril, da dvajset obrokov kruha, enako količino tudi krme za živino, ki se ji ljudsko reče *capita*, in razkošno letno plačilo poleg mnogih bogatih ugodnosti.⁴⁸

[10] To ga je razburilo in odpustil je vse te vrste, kuharje in njim podobne služabnike, ki so bili vajeni prejemati skoraj isto plačilo, češ da mu niso zares potrebni, in jim dal dovoljenje oditi, kamorkoli hočejo. (22.4.9–10)

Julijan je imel asketske ideale, ki niso bili skladni z razkošnim dvorom, ki je presegal vse meje, kakor vidimo na primeru tega brivca. Hotel je reformirati dvor in cesarstvo in pri tem sledil nekakšnemu idealu stare republike, kakor si jo je sam predstavljal. Thompson meni, da Amijan ni naklonjen Julijanove-mu ukinjanju dvornega ceremoniala: sam sicer tudi zavrača razsipno dvorno življenje, vendar pa je Julijan s tem odvzel tisti blišč, ki ga je od vladarja pričakovalo navadno ljudstvo. Amijan namreč zapiše, da ni deloval kakor filozof (22.4.1). Podobno meni, da Amijana moti, da je Julijan 1. januarja 362 šel peš na inavguracijo za konzula (22.7.1), čeprav je v tem Julijan le sledil tradiciji. V podoben kontekst Thompson umešča tudi Julijanovo versko politiko, saj so velike požrtije z mesom žrtvovanih živali in pijani vojaki rušili ugled cesarja, enako pa tudi veliko število različnih vedeževalcev in da se je Julijan zdel bolj vraževeren kakor pobožen (25.4.17).⁴⁹ Julijanov odpor do razkošja je bil namreč selektiven in ni zadeval razkošnih žrtvovanj in obsežnega trošenja javnega denarja za obredje.

46 Barnes, *Ammianus*, 146.

47 »Ammianus«, 57.

48 Brivčeva plača je bila sestavljena delno iz živeža, delno denarja, delno pa privilegijev.

49 *The Historical Work*, 82–83.

AMIJANOV PRIKAZ JULIJANOVE VERSKE POLITIKE

Julijan je imel krščansko vzgojo in viri so soglasni, da je prešel v poganstvo pod vplivom prebiranja filozofije. Niti pri Julijanu ni najti podatka, da bi že v zgodnji dobi čutil naklonjenost do poganstva. Amijan pa njegovo spreobrnitev obrazloži tako, da je Julijan le sledil že prirojeni nagnjenosti k čaščenju poganskih bogov. S tem se izogne temu, da bi Julijan prepoznal, da je krščanstvo zmotno. V tem, da je bilo poganstvo že od začetka v Julijanu, je bližje cerkvenim piscem, ki so složni v prepričanju, da je Julijanova duša po naravi poganska.⁵⁰

Takoj ob nastopu kot avgust v Konstantinoplu Julijan sprejme nekatere verske ukrepe:

[1] Čeprav je bil od najzgodnejših otroških dni nagnjen k čaščenju poganskih bogov in, ko je počasi odraščal, gorel v želji po takšnem čaščenju, se ga je vendarle iz mnogih in pomembnih razlogov bal izvajati, razen kolikor mogoče na skrivaj. [2] Ko pa so bili odstranjeni razlogi za strah, se je zgodil preobrat, začelo se je svobodno obdobje, ko je lahko počel, kar je hotel. Razkril je skrivnosti svojega srca in z javnimi in osvobajajočimi uredbami določil, naj se odprejo templji, na oltarje prinašajo žrtve in obnovijo kulti bogov. [3] Da bi okreplil učinek teh ukrepov, je v palači sklical izgnane kristjane nasprotnih prepričanj in razdeljeno ljudstvo ter jih zelo vljudno opomnil, naj utišajo spore in naj vsak brez strahu služi svoji veri, ne da bi mu to kdo prepovedoval. [4] Pri tem je bil tako odločen, da se ni bal kasnejše enotnosti ljudstva, saj je večja svoboda povečala razkole. Iz izkušenj je vedel, da nobene zveri niso tako sovražne ljudem, kakor je večina kristjanov divjih drug do drugega. (22.5.1–4)

Amijan predstavi Julijana kot nagnjenega k poganstvu že od otroštva, a šele kot avgust je dobil svobodo, da se je lahko opredelil kot pogan. A pri tem se je izkazal kakor boljši od kristjanov, saj jim ni prepovedal njihove vere, kakor so mu oni prepovedovali njegovo.

Sprejel je tolerančni edikt (leta 362), s katerim je razglasil svobodo veroizpovedi. A kakor opozarja Teitler, je bil ta ukrep le navidezno plemenit: poleg poganskih kultov so bile dovoljene tudi vse herezije (izgnani heretiki so se smeli vrniti iz izgnanstva) in Julijan se je zavedal, da teološka vprašanja tako močno delijo kristjane, da se ne bodo mogli združiti. Vsi viri, tako naklonjeni kot nenaklonjeni Julijanu, soglašajo, da je bil njegov namen s svobodo veroizpovedi pravzaprav le razvneti spore in tako oslabiti kristjane (Amijan 22.5.4; Sozomen 5.5.1), saj so bili kristjani tisti, ki so drug drugemu »zveri«.⁵¹ Svoj namen je s tolerančnim ediktom dosegel le do neke mere: zaradi preklica

⁵⁰ Neri, *Ammiano*, 118–120.

⁵¹ Teitler, *The Last Pagan Emperor*, 38.

izgnanstev je prišlo do izbruhov nasilja po imperiju, do nasilnih spopadov med donatisti in drugimi heretiki ter katoliki, pa tudi med pogani in kristjani. Julijan ni preganjal ali obsodil tistih, ki so ukazali porušiti templje, vendar pa je to sodbo pogosto izvedla kar razvneta množica. Pogani so (nekaznovano) obračunavali s kristjani v Gazi, Emesi, Askalonu, Cezareji, Heliupoli in še kje. Za Amijanovo pisanje o Julijanovi verski politiki oz. o dejanjih, povezanih z njo, je sicer značilno, da avtor preprosto zamolči ali zmanjša verski pomen dogodkov.

Eden od primerov je umor škofa Georgija v Aleksandriji: decembra leta 361 je izbruhnil upor v Aleksandriji in ubit je bil Georgij iz Kapadokije (pri katerem si je Julijan kot mladenič izposojal knjige). Julijan je ob tem dogodku vzpostavil prakso, ki se je je držal tudi v drugih primerih nasilja proti kristjanom: naredil ni ničesar. Amijan se trudi, da bi čim bolj prikril verski izvor upora.⁵² To skuša prikriti tako, da premesti dogodek na leto kasneje, ko je bilo nemirnejše obdobje v Julijanovi kratki vladavini, in sicer tako, da skuša prikazati dogodek kot spor med arijanci in pravovernimi kristjani (22.11.3–11). Amijan prikrije, da je Julijan toleriral takšne nemire: zapiše, da je bil besen in se je hotel maščevati, a so ga svetovalci pomirili, zato je samo objavil, da bo ukrepal, če se kaj takega ponovi. Vendar je iz Julijanovega pisma razvidno, da ni kaznoval umora, ker je šlo za uničenje sovražnika bogov (Julijan, *Pisma* 21.379b–380d).⁵³

Amijan trdi, da je Julijan napadal kristjane le z besedami, pri čemer ga ni vodilo zatiranje kristjanov, temveč zaščita poganov. Kot zatiranje kristjanov oz. kot nesprejemljiv ukrep, uperjen proti kristjanom, označi le šolski edikt, ki ga omeni kar dvakrat (22.10.7; 25.4.20).

Zanimivo je, da Amijan zamolči spodleteli atentat na Julijana: Libanij ga omenja na treh mestih (*Govori* 15.43; 16.19; 18.199): deset stražarjev je hotelo ubiti Julijana v času vojaške parade, vendar so se napili in neprevidno razkrili svoje načrte. Dva izmed njih sta bila kristjana, užaljena zaradi nenehnega vonja po poganskih žrtvovanjih. To sta bila Juventin in Maksimin, ki sta bila pozneje priznana za mučenika, za datum njune mučeniške smrti velja 25. januar. Ostale so izpustili. Barnes meni, da Amijan te epizode ne navaja, ker hoče pokazati, da pod Julijanom ni bilo mučenicov, ta zgodba pa bi dokazovala nasprotno (saj sta bila med kristjani slavljenata kot mučenika). Amijan prikazuje, da so bili vsi usmrčeni kristjani pod Julijanom kaznovani za zločine in ne zaradi vere, medtem ko krščanski pisci navajajo daljše sezname Julijanovih žrtev. Od teh Amijan omenja le enega ubitega kristjana, za katerega pa vneto dokazuje, da ni bil v nobenem smislu mučenik. To je bil Artemij, *dux* Egipta pod Konstancijem, ki je bil kasneje v Konstantinoplu priznan za svetnika in

⁵² Neri, *Ammiano*, 65.

⁵³ Bowersock, *Julian*, 80.

mučenika. Amijan pravi, da je bil usmrčen zaradi mnogih in strašnih zločinov, obtožen od aleksandrijskega ljudstva (22.11.2–3).⁵⁴ V *Res gestae* ni prostora za omembo cerkvenih sporov niti v času vlade Valentinijana in Valensa.⁵⁵

Amijan tudi zamolči verski vidik dogajanja v primeru jeruzalemskega templja, ki je bil prikrito protikrščanski ukrep. Julijan je namreč videl v Judih naravne zaveznike, saj so zavračali krščanstvo. Obnovitev templja je bila oblika maščevanja kristjanom: Konstantin je dal porušiti znani Venerin tempelj v Jeruzalemu in na njegovem mestu postaviti krščansko cerkev. Jeruzalem je s krščanstvom postal romarsko središče, v katerega so se stekale množice vernikov in ki je imelo pokazati mnoge predmete v zvezi s Kristusovim križevim potom – vse seveda s čudežno močjo. Julijan je hotel z obnovo templja nasprotovati kristjanom in priljubljenosti njihove cerkve v Jeruzalemu. Poskus ponovne izgradnje templja v Jeruzalemu je velikega pomena za interpretacijo Julijanove osebnosti in politike. Julijan je namreč videl svoje poslanstvo v tem, da je *restaurator templorum*, in obnova judovskega templja se je vsekakor skladala s to idejo (sicer je obnovil tudi mnogo drugih poganskih templjev).⁵⁶ Pri judovski veri mu je bilo všeč, da pozna žrtvovanja, ki so bila zanj tako pomembna: za opravljanje teh obredov pa so Judje potrebovali tempelj. Omožganje žrtvovanj je bil verjetno eden od glavnih motivov, krščanski pisci pa navajajo še en motiv, namreč postaviti na laž *Biblijo* in njeni napovedi, da tempelj nikdar več ne bo stal kamen na kamnu (Mt. 24,1–2). Njegov neuspeh so seveda kristjani z navdušenjem sprejeli.

Amijan izpostavi Julijanovo vnemo, ki pa naj bi imela vzrok v želji, da za seboj pusti arhitekturni spomenik, in le mimogrede omeni, da so goreče kroglice naredile kraj nedostopen in zažgale nekaj delavcev. Ne omeni nikakršnega verskega problema ali kristjanov, krogel ne izpostavi kot kaj nenavadnega ali nenaravnega (23.1.2–3).

Kot jasno vidimo, se je Julijan zelo posvečal verski politiki. Browning piše, da je Julijan menil, da bo s krščanstvom opravil na intelektualni način: ljudem bo razložil nesmisle krščanskega nauka in hipokrizijo Cerkve, spoznali bodo resnico ter se vrnili k neki obliki vere svojih prednikov. Seveda bi bile posvetitve v misterije pridržane manjšini, za množice pa bi verjetno ostali lokalni kulturi in neka splošna monoteistična religija, kakršno sta predstavljala *Sol Invictus* ali mitraizem.⁵⁷

O tem, kako je videl kristjane, lahko veliko izvemo iz njegovega spisa *Proti Galilejcem*. Zanje je imel v načrtu uničenje – čeprav ni imel v mislih nasilnega uničenja, je bil vendarle njegov cilj, da popolnoma izginejo. Kristjanom je očital, da Cerkev uči eno, dela pa drugo, med čemer je velik prepad. V to

54 Barnes, *Ammianus*, 53.

55 Neri, *Ammiano*, 56.

56 O obnovi jeruzalemskega templja povzeto po: Drijvers, »Ammianus«, 19–23.

57 Browning, *The Emperor Julian*, 109.

kategorijo so sodili notranje preganjanje kristjanov zaradi herezij, krščanska obsedenost s trupli (od Kristusa do mučenikov) in moralna blagost (največjemu zločincu je zlahka odpuščeno, če se pokesa). A morda je bilo še preprosteje: kakor zapiše Browning, je bil Julijan globoko konservativne narave in je bilo tisto, kar ga je zares motilo, to, da je bilo krščanstvo nekaj novega.⁵⁸

Vendar pa svojega odnosa do kristjanov ni takoj spremenil, udeleževal se je obredov, pomembneje je bilo, da je ponovno dovolil pogansko obredje in poganom vrnil zaplenjene templje, preklical pa je tudi izgnanstvo vseh kristjanov, izgnanih zaradi herezije – v upanju, da se bo z njihovo vrnitvijo krščanstvo sesulo samo vase. Vsem ukrepom navkljub pa se kristjani niso začeli množično spreobračati, kakor je pričakoval, še huje, tudi pogani niso kazali zanimanja za njegovo idejo o novoplatonistični cerkvi. Kakor opredeli Browning, je imel Julijan glede teh spreobračanj prevelika pričakovanja, saj je imel hude težave z razumevanjem iracionalnega elementa: to Browning pripisuje njegovi izolaciji v otroštvu. Julijan je bil prepričan, da so racionalni dokazi dovolj za spreobrnjenje.⁵⁹

Čeprav se je Julijan boril proti cerkvi, pravzaprav ni imel ponuditi nobene alternative. Njegov načrt je bil le ustvariti nekakšno organizacijo, ki bi bila Cerkvi popolnoma enaka, le da bi bila poganska. Svečenik bi lahko postal kdorkoli, ne glede na poreklo, če je le predan bogovom. Vsak dan bi moral opravljati žrtvovanja, molitve in obrede, ohranjati bi moral čistost, ne bi se smel udeleževati ljudskih zabav ali zahajati v gledališča ali gostilne. Zmeren bi moral biti pri hrani, njegovi prijatelji bi ga morali biti vredni. Ne bi smel prebirati lahkotne književnosti, temveč bi se moral poglobljati v filozofijo, zlasti pitagorejstvo, Platona, Aristotela in stoike (ne pa tudi skeptike ali epikurejce). Skrbeti bi moral za revne in bolne, torej se ukvarjati z dobrodelnostjo (kar je sicer imela v rokah Cerkev). Ta poganska cerkev bi imela svojo hierarhijo svečenikov, na čelu katere bi bil on sam kot *pontifex maximus*. Opredelil je tudi načine čaščenja bogov s pobožno meditacijo in molitvami, ohranjanjem templjev, žrtvovanjem na oltarjih, s spoštljivim gledanjem njihovih podob, čeprav podobe same niso bogovi (*Pisma* 22.429c–432). Kot lahko vidimo, v njegovem načrtu ni izvirne misli. Amijan tega načrta ne omenja. Verjetno se v tem tudi skriva razlog, da je bil neuspešen s svojo versko politiko: ponudil ni ničesar novega.

Julijanova protikrščanska politika očitno ni delovala in verjetno je bilo le vprašanje časa, kdaj bi postala nasilna. Tik pred perzijskim pohodom se je to že jasneje nakazovalo. V pismu kristjanom v Bostri kristjane same nagovarja, naj načenejo svojega škofa, češ da deluje proti njim (*Pisma* 41.437c–438a). Poslal je tudi pismo v Edeso, kjer je s sklicevanjem na *Biblijo*, da bodo revni

⁵⁸ *The Emperor Julian*, 134.

⁵⁹ Prav tam, 168.

lažje prišli v nebeško kraljestvo, zaplenil vse premoženje Cerkve v Edesi, češ da jim tako pomaga priti v nebesa (*Pisma* 40.424c–425a). Res je sicer, da je bila njegova vladavina kratka, a tudi, če bi vladal dlje, je bila ta bitka najverjetneje že izgubljena. Odziv na njegovo oživljanje poganstva je bil medel. Na grškem vzhodu so se navdušeno odzvali le Emesa, Gaza, Hierapola, Aretuza, Heliupola, Apameja, Selevekja, morda še kakšno sirska mesto in pa seveda Atene.

Medtem ko pogani nad Julijanovimi načrti niso kazali posebnega navdušenja, pa so kristjani v Julijanu videli okrutnega in zvitega tirana, ki je preložil maščevanje na čas, ko se bo zmagoslaven vrnil iz vojne s Perziji in takrat napolnil amfiteatre s krvjo puščavnikov in škofov. Krščanska propaganda ga je prikazovala, kakor se običajno prikazuje največjega sovražnika: očitali so mu npr. skrivna žrtvovanja dečkov in deklic (Gregor iz Nazianza, *Govori* 4.92). Gibbon tako utemeljeno trdi, da če bi Julijan dlje živel in se nameraval resno znebiti krščanstva, bi moral imperij nujno popeljati v državljansko vojno.⁶⁰

Del Julijanove verske politike je bil šolski edikt, ki ga kritizira tudi Amijan (22.10.7). To je bil Julijanov najbolj aktiven ukrep proti kristjanom. 17. junija 362 je namreč sprejel šolski edikt, ki kristjanov sploh ne omenja, zahteva pa, da se učitelji odlikujejo najprej po značaju, nato po zgovornosti. Namen tega zakona je bil onemogočiti krščanske učitelje, prizadel pa je zlasti krščanske učitelje retorike. Zahteval je, da nihče ne uči nečesa, v kar ne verjame, kar je zadevalo predvsem kristjane, ki so poučevali retoriko: izobrazba je imela za osnovo še vedno klasična dela. Julijan je bil prepričan, da krščanski učitelj, ki prezira poganške bogove, ne more poučevati učencev o Homerju, Heziodu, Demostenu in drugih klasičnih avtorjih (Julijan, *Pisma* 36.423a). Njegov namen je bil prisiliti krščanske učitelje, da se odpovedo ali svoji veri ali poklicu. Učencev uredba ni zadevala, saj jih je potrebno podučiti; takšen je bil tudi sicer njegov pogled na nespametne kristjane: treba jih je učiti, ne pa kaznovati (Julijan, *Pisma* 36.424).

Od te uredbe dalje je učitelj težko ostal nevtralen. Če ni obsodil krščanstva, je bil sumljiv. Pred tem je bilo običajno, da je poganski učitelj poučeval kristjane. Zdaj nekateri starši niso poslali otrok v šolo, tisti, ki pa so jih, so se znašli v precepu. Začela so nastajati dela, ki so sledila poganskim literarnim zvrstem, a so imela biblično vsebino, da bi lahko poučevali tudi krščanski učitelji. Julijan je želel ustaviti širjenje krščanstva med višjimi sloji, a živel je prekratek čas, pa tudi sicer je bil verjetno že prepozen, krščanstvo si je že utrlo pot tja, grščina ni bila le jezik antike, ampak tudi Cerkve. Gregor iz Nazianza ga je obtožil, da je hotel ustvariti poganski monopol nad grško literaturo in kulturo (*Govori* 4.101–107). Ta ukrep je povzročil več vznemirjenja, kot bi ga preganjanje.

Drugi velik predmet spora pa so bila žrtvovanja živali, ki so jim kristjani zelo nasprotovali. Seveda to ni bilo le versko vprašanje, pogosto je pri tem šlo

60 *The History of the Decline*, 459.

za spore glede financ (za izvajanje obredov je bila namenjena določena količina denarja). Za kristjane je predstavljalo problem zlasti to, ker so ga izvajale osebe po uradni dolžnosti: torej se je lahko zgodilo, da je moral žrtvovanje opraviti nekdo, ki je bil kristjan. Če bi se želel izogniti izvajanju žrtvovanj, kristjan ne bi mogel kandidirati za mnoge pomembne funkcije v državi ali mestu.

Kakor so v prvih stoletjih krščanstva silili kristjane opravljati žrtvovanja, je Konstantin preprosto prepovedal poganom opravljati njihove obrede. To je bil hud udarec, saj so bila žrtvovanja eden od osnovnih elementov poganske religije.

Konstancij II. je prepoved še stopnjeval, saj je 19. februarja 356 v Milanu izdal zakon, da naj bo vsakdo, ki dokazano žrtvuje ali časti podobe, kaznovan s smrtno kaznijo. Pod zakonom je bil kot cesar podpisan tudi Julijan. Teitler pravi, da sprejem tako ostrega zakona kaže na to, da prejšnja prepoved pogosto ni bila spoštovana.⁶¹ Na to kaže tudi Julijanov obisk Troje jeseni leta 354: tam ga je presenetilo, da ljudje še vedno opravljajo žrtvovanja bogovom, kakor da tega Konstantin ne bi prepovedal (Julijan, *Pisma* 19).

Takoj ko je Julijan prevzel oblast, je po tradiciji prevzel tudi položaj vrhovnega svečenika, najčastnejši naslov ter obnovil in ponovno odprl poganske templje, kar mu je med pogani prineslo naziv *templorum restaurator*. Povrnil jim je premoženje in posestva, ki so jim nekoč pripadala. Ponovno je dovolil žrtvovanja, in ne le to, postavil jih je za enega od stebrov svojega režima. Obrede žrtvovanja je opravljal tudi sam: prinašal je les, prižgal ogenj, zaklal žrtev, sam segal v drobovje ubite živali in iskal znamenja za prihodnost (Amijan 22.12.6–7). Rad je žrtvoval cele hekatombe.

Glede hekatomb Teitler meni, da je sicer res, da izraz pomeni žrtvovanje stotih (ἑκατόν) volov, da pa je bilo število v resnici manjše. Ali je treba Juljanove hekatombe razumeti dobesedno ali ne, ni znano. Zagotovo je šlo za velike količine, čeprav morda Amijan pretirava, ko piše, da je Julijan večkrat žrtvoval po sto bikov in nešteto drugih živali, kakor bele ptice, ki jih je lovil po zemlji in morju (22.12.6–7). Teitler navaja, da so bile količine verjetno res velike, saj se je neki neznanec iz Libije iz 4. stoletja hvalil, da je žrtvoval štirideset bikov in osemtrideset koz: sklepamo lahko, da si je rimski cesar lahko privoščil večja števila. Meso žrtvovanih živali je bilo razdeljeno med navadne vojake in druge državljane, ki so sicer pretežno jedli kruh in žitarice. Julijan je zagotovo obilno žrtvoval; v tem je bil podoben svojemu vzorniku Marku Avreliju, katerega vnemi so se tudi posmehovali (Amijan 25.4.17).⁶² Nad njegovim navdušenjem nad žrtvovanji so se zgražali tudi mnogi pogani in Amijan mu tudi ni naklonjen. O tem, kako obsežna so bila, se Amijan razpiše v naslednjem odlomku:

⁶¹ *The Last Pagan Emperor*, 58.

⁶² Prav tam, 58–59.

[6] Zelo pogosto je močil oltarje z obiljem krvi in večkrat daroval sto bikov, nešteto čred različne drobnice in bele ptice,⁶³ ki so jih iskali po kopnem in morju. Tako so skoraj vsak dan mimoidoči nosili na svoja ramena naslonjene vojake, ki so obilno načrti mesa nespodobno živeli in bili sprijeni od sle po pijači, po ulicah iz templjev, kjer so uživali na gostijah, vrednih bolj obsojanja kakor odobravanja, v njihove nastanitve. Predvsem so to bili Petulanti in Kelti, katerih samozavest je šla v tem času čez vsako mero. [7] Verski obredi so se neizmerno razširili z dotlej nepoznano in obremenjujočo količino stroškov. Komurkoli, ki je oznanil, da se spozna na vedeževanje, tako neizkušenemu kakor izučenemu, brez omejitev ali določenih pravil, je bilo brez zadržkov dovoljeno preiskovati odgovore orakljev in vedeževati iz drobovja, kar včasih razkrije prihodnje dogodke. Prihodnost se je iskala prizadevno na različne načine, če bi jo le lahko razkrili: iz leta ptic in interpretacije znamenj. (22.12.6–7)

V tem odlomku lahko vidimo, da je Julijan razkošje dvora, polnega evnuhov, spremenil v razkošje žrtvovanj, kjer so obilno služili vedeževalci in uživali pijani ter razpuščeni vojaki. Tej neokusni razpuščenosti Amijan ne more biti naklonjen. Kakor se tudi ne strinja s tem, da je lahko vsak postal vedeževalec. Morda je ravno ta inflacija vedeževalcev povzročila Julijanovo slepoto za slaba znamenja v Perziji?

Preden preidemo k vojni s Perzijo in slabim znamenjem, se ustavimo še pri enem dogodku, ki ga Amijan predstavi tako, da prikrije verski konflikt v ozadju. Julijan je za priprave na vojno s Perzijo odpotoval v sirsko Antiohijo, kjer je postavil svoj dvor. Antiohija je bila grško mesto s tradicijo in ne na novo ustanovljeno mesto z latinskimi elementi, kakršen je bil Konstantinopel. Bila je bogato mesto, katerega prebivalci so oboževali gledališče, atletska tekmovanja in dirke z vozovi: bila je krščansko mesto s poganskim šarmom. Poleg tega je bila večjezično mesto s sirskim podeželjem in močno judovsko skupnostjo, v kateri je Julijan videl oporo proti kristjanom. Z njo je imel velike načrte, a izkazala se je za razočaranje, saj je bila njegova zamisel idealizirana pod vplivom poganskih prijateljev iz tega mesta (npr. Libanija). Antiohija namreč ni bila le mesto z grško, ampak tudi s krščansko tradicijo.

Julijan se je s svojim poskusom regulacije cen žita zameril vplivnim ljudem v Antiohiji in morda je tudi to vplivalo na njegov naslednji antiohijski konflikt, povezan z versko politiko. Julijan se je udeležil vsakoletnega praznovanja v predmestju Dafne v Antiohiji. Pričakoval je razkošno procesijo. Vendar pa se je Antiohija spremenila, krščanstvo je bilo močno. Namesto hekatomb volov so bogovom žrtvovali le eno gos, žrtvoval jo je edini preostali svečenik v zapuščenem templju (Julijan, *Misopogon* 361b–362b). Oltar je bil zapuščen, Apolonove prerokbe so utihnile. Razlog naj bi bil, da je območje svetišča umazano

63 Bela barva je pomenila dobro znamenje. Običajno so bile bele živali žrtvovane nebeškim božanstvom, črne pa podzemeljskim.

s trupli. Predvsem naj bi bile krive relikvije Babilasa, antiohijskega škofa, ki je umrl v zaporu v času Decijeveh preganjanj kristjanov in ki je bil skoraj stoletje v svojem grobu, dokler ni dal cesar Gal prenesti njegovih ostankov v Dafnin gaj. Julijan je ukazal njegove ostanke odnesti nazaj v Antiohijo, kar je spremljala velika procesija. Med procesijo so prepevali *Psalm 97.7*,⁶⁴ kar je bila žalitev za cesarja in Salutij je moral aretirati nekaj kristjanov. Čeprav jih je Julijan dal vse izpustiti, je 22. oktobra 362 pogorel Apolonov tempelj v Dafni. Preiskava ni pokazala krivcev, možno je bilo, da bi bili kristjani, a lahko bi bila tudi nesreča. Kristjani so v požaru seveda videli Božjo kazen, povzročila naj bi ga strela (Janez Zlatousti, *Homilija o Babilasu* 3.2), Julijan pa je verjel, da so Božjo kazen vzeli v roke kristjani sami in podtaknili požar (Julijan, *Misopogon* 346b). Sprožil je preiskavo, med tem pa dal zapreti glavno cerkev v Antiohiji. Dogajanje je zanimivo, saj je zelo verjetno, da je prav ta tempelj dal Dioklecijanu prerokbo, da Apolon molči zaradi kristjanov, kar je sprožilo obširna preganjanja. Kot kaže, je bil tamkajšnji Apolon posebno nenaklonjen kristjanom.

Po tem požaru je bil manj prizanesljiv do kristjanov, postajal je vse bolj obseden s čistostjo, tako je npr. prepovedal pogrebne sprevede podnevi, češ da trupla žalijo sonce. Prepričan je bil, da nečistost preprečuje njegovo komunikacijo z bogovi.⁶⁵

Amijan o premestitvi Babilasovih relikvij poroča le mimogrede, pove le, da je dal Julijan prenesti drugam blizu templja ležeča trupla (ne omeni imena svetnika) in očistiti sveti kraj, ne poroča pa o odzivu kristjanov (22.12.8). Tej premestitvi ne pripisuje nikakršnega pomena, sploh pa ne verskega. Nato poroča o požaru in sicer omeni, da so bili kristjani osumljeni požiga, vendar tega niti z besedo ne poveže s premestitvijo relikvij, kristjani naj bi bili le zavistni ob pogledu na lepoto templja. Da bi zameglil verski kontekst dogajanja, raje predstavi govorico, da naj bi bile vzrok požara sveče, ki jih je prižgal filozof Asklepijad. Da molči o blisku, o katerem so pisali krščanski pisci, menda ni potrebno posebej poudarjati.

[1] V tistem času, 22. oktobra,⁶⁶ je v sili plamenov nenadno pogorel najsijajnejši tempelj Apolona v Dafni, ki ga je zgradil vročekrvni in kruti antiohijski kralj Epifan,⁶⁷ in v katerem je bila kopija kipa olimpijskega Zeusa⁶⁸ enake velikosti. [2] Ker je nenadno pogorel v tako strašni nesreči, je to cesarja pognalo v tak bes, da je ukazal izvesti strožje preiskave od običajnih in zapreti največjo cerkev v Antiohiji. Obstajal je namreč sum, da so to storili kristjani, spodbujeni od zavisti,

64 »Vsi častilci podob so osramočeni, / vsi, ki se hvalijo z ničevnostmi, / pred njim padajo na kolena vsi bogovi.« *Sveto pismo*, slovenski standardni prevod, 2006.

65 Browning, *The Emperor Julian*, 184–186.

66 22. oktobra 362.

67 Amijan se moti, tempelj je bil zgrajen že pred Antiohom IV. Epifanom, ki ga je morda le obnovil. Tempelj je namreč stal že v času njegovega očeta.

68 Torej kopija Fidijskega kipa. Avtor kopije je bil Briaksis.

saj so neradi gledali tempelj s čudovitim peristilom. [3] Obstajala je tudi šibka govornica, da je svetišče zagorelo iz naslednjega razloga: da je filozof Asklepijad,⁶⁹ ki smo ga omenili pri Magnencijevih dejanjih,⁷⁰ prišel iz tujine v to predmestje, da bi prijateljsko obiskal Julijana, in postavil pred privzdignjena stopala kipa drobno srebrno podobo nebeške boginje,⁷¹ ki jo je bil vaju povsod nositi s seboj, in odšel, potem ko je v skladu z običajem prižgal sveče. Iz teh sveč so sredi noči, ko ni bilo nikogar, ki bi to lahko preprečil, zletele iskre, ki so se prijelo zelo starega lesa, ki je bil suho gorivo za ogenj, ta pa je sežgal vse, česar se je lahko dotaknil, ne glede na višino. (22.13.1–3)

Amijan je morda res občudoval Julijana, vendar ni bil naklonjen njegovim načrtom za preoblikovanje poganske vere. Neri trdi, da je bil Amijan prepričan, da je Julijan izrodil pogansko vero tako, kot je Konstancij krščansko. Izo-giba se namreč omenjanju mitraizma, Julijanove predanosti Heliju in njegovemu prakticiranju teurgije. Edino božanstvo, ki se pri Amijanu jasno pojavi kot Julijanov zaščitnik, je *Genius publicus* (20.5.10; 25.4) in ne božanstvo sonca, kakor pri Libaniju (*Govori* 13.35; 18.103). Ničesar tudi ne pove o Julijanovih načrtih za »pogansko cerkev«, pri opisovanju znamenj na perzijskem pohodu pa Amijan kaže svojo tradicionalno veroizpoved.⁷² Tudi Barnes se strinja, da Amijan raje omenja tradicionalne oblike vedeževanja, ki so jih izvajali haruspiksi in avgurji. Na mnogih mestih tudi poudari, da Julijan ni hotel upoštevati slabih znamenj glede perzijskega pohoda. Nasprotno pa Julijan v pismu Libaniju piše iz Hierapole, da so bila vsa znamenja ugodna (*Pisma* 58.401b).⁷³ To bi lahko pojasnili ravno z zgoraj omenjeno množico vedeževalcev – med tolikšnim razmahom te vede je bilo mogoče najti vedeža, ki je trdil natančno tisto, kar je spraševalec želel.

POMEN ZNAMENJ ZA AMIJANOVO UPODOBITEV JULIJANA

Kljub temu, da je bil v Antiohiji, kjer se je pripravljaj na vojno s Perzijo, sprva lepo sprejet, se je njegovo bivanje v tem mestu obrnilo v katastrofo. Prebivalcem se je zameril s premostitvijo Babilasovih relikvij, neuspešno regulacijo cen žita, kritizirali so ga zaradi prevelikega navdušenja nad žrtvovanji. Primerjali so ga z njegovim bratom Galom, ki je tudi neuspešno cesarjeval v Antiohiji. Postal je nepriljubljen, iz njega so se norčevali, da je klavec, bradač, surovež

69 Asklepijad je bil kiniški filozof, omenjen pri Julijanu (*Govori* 7.224) in Simahu (*Pisma* 5.31).

70 V eni izmed izgubljenih knjig.

71 Verjetno je mišljena različica Venere, čaščene v Siriji in Feniciji.

72 Neri, *Ammiano*, 101.

73 Barnes, *Ammianus*, 162.

brez občutka za življenje in filozof brez smisla za zabavo (gledališče, arena). Med saturnalijami so izbruhnili protesti, v katerih so Julijana s pesmimi zmerjali glede njegovih zakonov, verskih prepričanj in tudi brade. Julijan se jim ni maščeval, temveč se je na nezadovoljstvo odzval s satiro *Antiochicus*, bolj znano pod imenom *Misopogon* (Sovražnik brade). Ker je bil v Antiohiji globoko razžaljen, je za seboj na svoje mesto postavil Aleksandra iz Heliupole, za katerega je vedel, da bo okruten. Menil je, da mesto to zasluži (Amijan 23.2.3).

Po tem, ko je neuspeh v Antiohiji dodobra načel Julijanovo samozavest, je 5. marca 363 krenil nad Perzijo. Odkar je Sirija v 2. stoletju postala rimska provinca, je imel Rim mejo s Perzijo, s katero je bil v nenehnem spopadu za Armenijo in Mezopotamijo. Julijan je želel stabilizirati vzhodno mejo, torej obnoviti mejo iz časa Dioklecijana. Kakor pravi Susanna Elm, je Perzija imela osrednjo vlogo v Julijanovem političnem programu. Če bi jo premagal, bi to bil dokončni dokaz njegove izbranosti, zlasti ker bi zmagal tam, kjer je njegovemu krščanskemu predhodniku spodletelo.⁷⁴ Poleg tega je bila Perzija deželna, ki si jo je podredil Julijanov vzornik Aleksander.

V tej vojni ni bil posebno uspešen, Amijan ve naštetih mnoga nenaklonjena znamenja, in kakor piše Browning, je bil sicer res izkušen poveljnik, a le proti germanskim plemenom, ki so bila sicer pogumna, vendar pa politično razdrobljena in tehnološko zaostala. Perzijski imperij je bil seveda popolnoma drugačen in Julijan ga je podcenjeval: njegove vire in zmožnosti, logistiko ter razdalje.

Julijan je z vojsko prišel do Ktezifonta, perzijske prestolnice, kjer je odklonil ugodno ponudbo mirovne pogodbe, hkrati pa se tudi ni odločil za obleganje mesta. Pri Ktezifontu se je odločil za potezo, ki ni povsem pojasnjena, uničil je svojo celotno mornarico. Razlog naj bi bil to, da ladjevje ne bi moglo nadaljevati poti in zasledovati sovražne vojske v notranjost države, zato ga je raje uničil kakor prepustil sovražniku. Zažgal ga je vključno z živžem in orožjem.

Po požigu ladjevja in krajšem prodoru Rimljanov je prišlo do spopada med Perzijci in rimsko vojsko. Rimska vojska se je dobro izkazala, ubitih je bilo petdeset perzijskih veljakov ali satrapov in mnogi od najpogumnejših vojakov, vendar pa je bila Julijanu zadana smrtna rana. Vojaški pohod pa so zaznamovala mnoga znamenja.

Božanska znamenja so v zgodovini pogosto vplivala na vladarje in rimski cesarji pri tem niso bili izjema, zlasti ne v negotovih časih pozne antike. Človek si želi, da bi neko božanstvo usmerjalo njegove odločitve ali jih vsaj potrdilo kot pravilne, saj bi ga to razbremenilo teže odločitev, hkrati pa potrdilo njihovo »pravilnost«. Za vladarje, torej tiste, od katerih odločitev so odvisna življenja mnogih, so bila razna znamenja in sporočila bogov še posebno

74 »Pagan Challenge«, 21.

pomembna. A ključna težava znamenj je, da so običajno dvoumna in si jih lahko vsak interpretira, kakor mu najbolj ustreza. Tako kakor se je zgodilo lidijskemu Krezu, ki mu je preročišče pred vojno s Perzijo prerokovalo, da bo uničeno veliko kraljestvo, izpustilo pa seveda bistveni podatek, katero. Izkazalo se je, da Krezovo (Herodot 1.53).

Julijan Odpadnik je bil zagotovo vladar, ki je veliko dal na znamenja. Navsezadnje je bil pripadnik konstantinske dinastije, Konstantin pa je bil vladar, ki se je zapisal v zgodovino kot nekdo, ki je znal prisluhniti sporočilu, ki mu je poslal Bog in tako z božjo pomočjo premagal Maksencija v bitki pri Milvij-skem mostu. Šlo je namreč za zgodovinsko zelo vplivne sanje, ki so vodile v preobrat v cerkveni in posvetni zgodovini, spremembe v teoloških doktrinah, razpad tetrarhij, vzpostavitev Konstantinopla kot centra, spreminjanje krščanstva v državno vero – in vse to naj bi bilo vnaprej odobreno z znamenjem (ki sicer ni neproblematično).⁷⁵

Drugi razlog, zaradi katerega je Julijan verjel, da imajo bogovi zanj pripravljen večji načrt, pa je preprosto to, da se je kot otrok izognil smrti in da je potem tako nepričakovano prišel na oblast. Nenehno je iskal napotke in naklonjenost bogov, na kar kaže velika količina žrtvovanj.

Pri Amijanu Marcellinu preberemo kar precej o znamenjih, ki so se kazala Julijanu – pa čeprav se zdi, da je bil kljub svoji gorečnosti kar selektiven glede tega, katera znamenja so resnična in katera ne. Božja naklonjenost je bila v Julijanovem obdobju pomembna, saj so poganski bogovi izgubljali pomen in bilo je ključno vprašanje, kateri bog je močnejši. Julijan kot odpadnik oz. kot nekdo, ki je hotel ponovno okrepiti pogansko vero, je nujno potreboval zaslombo v bogovih stare rimske religije.

Sanje so pogosto medij, ki vladarju sporoča načrte in želje bogov in pomembne so te Julijanove sanje, ki jih Amijan umesti na predvečer razglasitve za avgusta in ki imajo vpliv na njegovo končno odločitev:

V noči pred dnevom razglasitve za avgusta je vladar poročal najbližjim zaupnikom o nekem videnju v spanju, ki je privzelo obliko, v kakršni se običajno upodablja državni genij.⁷⁶ Ta je obtožujoče dejal naslednje: »Že dolgo, Julijan, skrivaj opazujem preddverje tvoje hiše v želji, da bi povečal tvoje dostojanstvo in večkrat sem že odšel zavrnen: če niti zdaj ne bom sprejet, ko so mnogi složnih misli, bom razočaran in užaljen odšel. Globoko v srcu si zapomni, da s teboj ne bom dalje bival.« (20.5.10)

Ker Julijan ne bi zaupal samo vojakom, se mu prikaže genij rimskega ljudstva, ki mu jasno pove, da ima z njim velike načrte, in mu skoraj ukaže, da

⁷⁵ Weber, *Kaiser*, 4. Gl. tudi Cedilnik, 67–82.

⁷⁶ Državni genij se je upodabljal kakor mladenič v togi, ki ima v rokah rog obilja in žrtveno posodico.

mora slediti svoji usodi. Zagrozi mu, da ga bo zapustil, če se bo trmoglavo upiral svojemu poslanstvu.

Na tem mestu ni govora o Julijanovem osebnem geniju, temveč o geniju rimskega ljudstva – drugače kakor pri Konstanciju, ki se mu pred smrtjo pokaže njegov lastni genij (21.14.2), ali pri Valentinijanu, ki ga zapusti Fortuna (30.5.18). Genij je za Amijana pomembno božanstvo, saj mu nameni ekskurz (21.14.3–5).

Ni zanemarljivo, da Amijan pove, da je Julijan zaupal svoje sanje le ožjemu krogu – torej s sanjami ni spodbujal vojakov, izključeno je tudi, da bi bile sanje izmišljene za manipulacijo (če bi recimo zanje izvedeli iz Julijanovega nagovora vojakom). Hkrati pa bi to lahko nakazovalo na strah pred Konstancijem (da bi bil obtožen izdaje). Sicer pa mu genij rimskega ljudstva prepušča odločitev. Vendar pa genijev nagovor ni edino sporočilo, ki ga Julijan prejme v sanjah. Oktobra 360 pomenljivo sanja, da Konstanciju ni več namenjeno dolgo živeti:

Ko je Galija že bila pomirjena, ga je spodbadala in podžigala želja napasti še Konstancija, v duhu je razbiral mnoge vedeževalske napovedi, v čemer je bil izurjen, in imel je sanje, da bo [Konstancij] kmalu zapustil življenje. (21.1.6)

Ta božja sporočila so dokaz, da je bilo Julijanu usojeno vladati. Podobne sanje se ponovijo še enkrat:

Pri Vieni se mu je spet sredi strašne noči prikazala neka zelo bleščeča prikazen, ki mu je skoraj budnemu jasno oznanila herojske verze in jih večkrat ponovila. Zaradi zaupanja tem verzom je ocenjeval, da mu ne grozi nobena nevarnost: Ko bo Jupiter dosegel široko mejo slavnega vodnarja, Saturn pa vstopil v petindvajset stopinj device, takrat bo Konstancij, kralj azijske celine, dosegel zoprn in boleč konec ljubega življenja.⁷⁷ (21.2.2)

Julijanova usoda ob razglasitvi za avgusta je v skladu z božjimi željami, podobno kakor ob razglasitvi za cesarja (15.8.9–10). Weber pravi, da je Julijan vsaj za Amijana le poslušni prejemnik božjih naročil in si ne prizadeva dejavno za Konstancijevo smrt. In ko Konstancij res nepričakovano umre, je lahko prepričan, da so bogovi na njegovi strani. Glede Konstancijeve smrti je Julijan torej prejel sporočilo v treh sanjah, od tega enkrat v verzih, torej v visokem slogu. V vseh treh primerih je bil prejemnik sporočila bogov, da ga želijo na prestolu.⁷⁸ Po tolikih napovedi smrti Konstancija zapusti njegov genij in ne dolgo za tem tudi umre:

⁷⁷ Avtor verzov ni znan. Navajata jih tudi Zosim 3,9,6 in Zonaras 13,11.

⁷⁸ Weber, *Kaiser*, 222.

[1] V tem raznovrstnem nemiru je že omahujoča in mirujoča Konstancijeva Fortuna s precej zgovornimi znaki kazala, da prihaja težak konec življenja. Plašile so ga namreč nočne prikazni in še ne globoko potopljen v spanec je videl očetovo senco, ki mu je prinašala lepega otroka.⁷⁹ Ko ga je vzel in postavil v svoje naročje, mu je ta iztrgal kroglo,⁸⁰ ki jo je sam držal v desni roki, in jo odvrigel daleč proč. To je nakazovalo na spremembo časov, čeprav so mu tolmači dali pomirjajoč odgovor.

[2] Kasneje je priznal svojim najbližjim zaupnikom, da je kakor zapuščen, da je prenehal videvati nekaj skrivnostnega, za kar je menil, da je bilo nekoč nejasno prisotno ob njem. Zdi se, da je bil to neki genij, določen za varovanje življenjske moči, ki ga je zapustil, ko mu je bilo namenjeno kmalu oditi s sveta. (21.14.1–2)

[2] V že ostareli jeseni je [Konstancij] odšel in ko je ob že svetlem dnevu prišel do predmestja, imenovanega Hipokefal,⁸¹ tri milje oddaljenega od mesta, je zagledal truplo umorjenega človeka, ležečega z odtrgano glavo na desni strani ceste, stegnjenega proti zahodu. Prestrašen od znamenja, ko mu je usoda pripravljala konec, je še odločneje nadaljeval in prišel v Tarz, kjer ga je zgrabila blažja vročina. Ker je bil prepričan, da se lahko nevarnosti, ki bi jo prineslo poslabšanje zdravstvenega stanja, otrese s potovanjem, so nadaljevali pot po zahtevnih cestah Mobsukren, zadnje postaje Kilikije, ki se nahaja ob vznožju gore Taurus. Pot je nameraval nadaljevati naslednji dan, toda zadržalo ga je drsenje v hudo bolezen. Postopoma se je razžarel kakor ognjišče z izjemno gorečo vročino po žilah, da se ni bilo mogoče dotakniti njegovega telesa. Ker je bila uporaba zdravil zaman, je zadnjič vdihnil, obžaloval svoj konec in pa, kakor se govori, dokler je bil njegov razum še nedotaknjen, določil Julijana za naslednika svoje oblasti.

[3] Nato je utihnil v predsmrtnem težkem dihanju, se dolgo spopadal z že odhajajočo dušo in zapustil življenje 5. novembra,⁸² v osemtridesetem letu vladanja in štirinštiridesetih letih in nekaj mesecih življenja. (21.15.2–3)

Napovedi se uresničijo in Konstanciju sanje napovedo njegov konec, poleg tega pa ga zapusti njegov osebni genij. Naposled podleže bolezni, ki se je sprva zdela precej nedolžna. Za Julijana je to lahko le potrditev njegovih sanj in božjih sporočil. Bogovi se mu niso izneverili, izbran je za višje cilje. A v trenutku, ko to doseže, ni več zmožen pravilno razbirati znamenj, vsaj ne v Amijanovi zgodovini.

79 Otrok lahko simbolizira sorodstvo, Julijana ali Konstancijevega genija.

80 Krogla je simbol cesarske moči, v pozni antiki se pogosto pojavlja na kipih cesarjev in njihovih upodobitvah na kovancih.

81 Predmestje v Antiohiji.

82 V večini rokopisov piše oktober, november je Seeckova korektura. Konstancij je namreč umrl 3. novembra 361.

Poleg sanj o rojstvu, prevzemu oblasti, se glede vladarjev pogosto zapisujejo sanje o njihovi smrti (kakor smo ravnokar videli na primeru Konstancija). Julijan je umrl v noči med 26. in 27. junijem 363 in njegova smrt je sprožila zelo različne odzive: za poganе je to pomenilo smrt zadnjega poganškega cesarja in s tem tudi smrt upov, da bi se poganstvo ponovno uveljavilo, za kristjane pa je pomenilo zmagoslavje krščanstva in kazen za brezbožnega cesarja.

Julijana je smrt dohitela v Perziji in temu bojnemu pohodu Amijan nameni veliko pozornosti. Barnes meni, da je ta pohod osrednja tema (vsaj ohranjenih knjig) *Res gestae*. Posvetil ji je namreč tri knjige (23–25). Zgradba je neenakomerna, saj te tri knjige obravnavajo le pet mesecev Julijanove vladavine (od marca do julija 363). Predhodne tri knjige (20–22), ki tudi govore o Julijanu, pokrivajo neprimerno daljše obdobje, skoraj tri leta, od Julijanove razglasitve za avgusta v Parizu februarja 360 do antiohijskih sporov jeseni 362.⁸³

Smith razdeli Amijanovo pripoved o perzijskem pohodu na dva dela, eden je herojska pripoved o vojaškem pohodu, druga pa pripoved o božjem nasprotovanju prek znamenj. V nasprotju s siceršnjim odnosom do vedeževanja je Julijan gluh za vsa opozorila.⁸⁴ Pohod proti Perzijcem namreč že od samega začetka spremljajo neugodna znamenja. Še preden Julijan odpotuje, se jih zvrsti kar nekaj:

[5] Ko je bilo to urejeno, se je prestrašil nekega znamenja, ki je bilo, kakor je pokazal izid, zelo resnično. Nedavno je namreč zaradi krvavitve umrl zakladnik Feliks in *comes* Julijan mu je sledil in ko je ljudstvo videlo javne napise, jih je prebiralo kakor Feliks, Julijan in avgust.⁸⁵

[6] Pred tem se je zgodilo še nekaj neugodnega. Ravno ob januarskih kalendah, ko se je [Julijan] po stopnicah vzpenjal h genijevemu templju,⁸⁶ se je namreč nekdo iz skupnosti svečnikov, ki je bil starejši od drugih, nenadoma zgrudil, ne da bi bil udarjen, in ob nepričakovanem padcu izdihnil dušo. Očividci so govorili, ni sicer znano ali zaradi neizkušenosti ali zaradi prilizljivosti, da je s tem prerokovano starejšemu izmed konzulov, torej zagotovo Salutiju, toda kakor se je kasneje izkazalo, ni napovedovalo bližajoče pogube tistemu, ki je bil višje starosti, temveč višjemu po moči.

[7] Poleg teh so tudi druga manjša znamenja kmalu nakazovala, kaj se bo zgodilo. Med samim začetkom vojaških priprav na perzijski pohod je prispele poročilo, da je Konstantinopel stresel potres, za kar so izvedeni v teh rečeh

83 Barnes, »New Year«, 1.

84 Smith, »Telling Tales«, 88.

85 Besedna igra s cesarskim nazivom *Dominus Noster Claudius Julianus Pius Felix Augustus*, ki je napovedovala, da bodo vsi trije umrli tega leta.

86 Tempelj antiohijskega genija.

tolmačili kot neugodno za voditelja, ki namerava vdreti na tuje ozemlje. Tako so [Julijanu] svetovali, naj opusti to namero ob neprimernem času in trdili, da je treba spregledati taka in podobna znamenja zgolj takrat, kadar vdrejo tuje vojske in velja le en in splošno veljaven zakon: za vsako ceno varovati blaginjo, ne da bi se zmanjšala moč. V teh dneh mu je bilo v pismih oznanjeno, da so, kakor je ukazal, v Rimu preučili sibilinske knjige⁸⁷ glede te vojne in da so odgovorile, da je cesarju tega leta prepovedano zapustiti meje lastne države. (23.1.5–7)

Perzijski pohod so spremljala slaba znamenja in Amijan jih navaja tako, da stopnjuje občutek tragičnega konca. Prvo znamenje se nanaša na to, da je Julijanov *comes sacrarum largitionum* Feliks nepričakovano umrl le malo pred smrtjo njegovega strica Julijana. V Antiohiji je množica pograbila geslo *Felix Iulianus Augustus* (srečen naj bo avgust Julijan) in ga zlohотно predelala v *Felix Iulianus Augustusque*, torej v Feliks, Julijan in avgust, kar je pomenilo, da bodo v kratkem času vsi mrtvi. Pri navajanju te besedne igre pa Amijan zamolči, da so kristjani v Antiohiji dojemali Feliksovo smrt kot božjo kazen, saj je bil eden od spreobrnjencev v poganstvo.⁸⁸

Kmalu ima Julijan nemirne sanje pred smrtjo (23.3.3), vendar nas Amijan ne seznanj z vsebino. Izkaže se le, da je v času njegove more pogorel Apolonov tempelj na Palatinu, z njim pa tudi sibilinske knjige. Seveda ne vemo, katera znamenja so bila v resnici najbolj izpostavljena in koliko Amijan manipulira z njimi za potrebe svojega literarnega besedila. Kakor tudi ne vemo, koliko je bilo znamenj z nasprotnim sporočilom.

Toda Julijan ni hotel upoštevati slabih znamenj, raje si je našel dobra, kakor je smrt konja z imenom Babilonec, ki ga je zadel izstrelak (23.3.6). Podobno si v svoj prid interpretira smrt velikega leva, ki ga ubijejo vojaki (23.5.8). Seveda je bilo to »znamenje« podobno dvoumno kakor tisto Krezovo: napovedovalo je smrt kralja, a ni bilo znano, katerega. Zgodilo se je še, da je vojaka s pomenljivim imenom Jovijan ubila strela, kar je bilo vsekakor slabo znamenje. A čeprav so interpreti znamenj odsvetovali nadaljevanje ekspedicije, to Julijana ni ustavilo (23.5.12–13). Tik pred smrtjo je skušal žrtvovati deset bikov, od katerih se jih je devet od žalosti sesedlo, preden bi bili žrtvovani, deseti pa je pretrgal vezi in zbežal (24.6.17). Ross opozarja, da nam Amijan ne posreduje Julijanovih odzivov na slaba znamenja, preprosto zamolči jih. Tako bralci vemo, da mu je usojeno umreti, vendar ne vemo, ali se tega zaveda tudi Julijan.⁸⁹ Slabih znamenj je bilo očitno zelo veliko, a Julijan je kljub pobožnosti drvel usodi naproti. Kajti ljudje radi znamenja interpretiramo tako, kakor je v skladu z našo voljo in Julijan pri tem ni bil izjema.

V svarilo so mu bile namenjene še ene sanje:

87 Zbirka prerokb, ki naj bi jih Tarkvinij Ošabni prejel od Sibile iz Kum.

88 Barnes, »New Year«, 7–8.

89 Ross, *Ammianus' Julian*, 187–188.

[3] Potem ko je bil za kratek čas potegnjen v nemiren in negotov počitek, je, kakor je bil vajen, odgnal spanec in v vnetem posnemanju Julija Cezarja pisal v šotoru. V temni noči se je posvečal vzvišeni misli nekega filozofa in, kakor je priznal najbližjim, nejasno zagledal ono prikazen državnega genija, ki ga je videl v Galiji, preden se je povzpел do avgustovske časti, kako je z zakrito glavo in rogom izobilja žalostno odšel skozi zavese.

[4] Čeprav je za trenutek obstal odrevenel od osuplosti, je, večji od vsakega strahu, zaupal prihodnost nebeškim odločitvam in zapustil ležišče, razprostrto na tleh, in vznemirjen od že zrele noči molil k božanstvom s svetimi odvrtačnimi prošnjami. Zdelo se mu je, da je videl zelo razžarjeno baklo, podobno utrinku, ki je razbrazdala del neba in izginila. Bil je napolnjen s strahom, da se je tako jasno pokazala grozeča Marsova zvezda. (25.2.3–4)

Pri opisu se Amijan zgleduje po Plutarhovem življenjepisu Junija Bruta, ki se mu pred smrtjo pojavi prikazen (*Brut* 36.7). Amijan jo poimenuje *genius publicus*, torej spet isti kot v sanjah pred prevzemom oblasti. To je sporočilo za Julijanove privrženice, da je njihovega vladarja res spremljal bog, ki pa ga je zapustil. Po tem, ko se prebudi, vidi utrinek. Svoji usodi ne more uteči in ko rimski tabor napadejo sovražniki, se zažene v bitko tako, da si pozabi nadeti oklep (25.3.3). S tem gre gotovi smrti naproti:

[6] Ne meneč se za svojo varnost je Julijan z vpitjem in dvignjenimi rokami jasno kazal, da so se sovražniki trepetajoč razkropili, in da bi vzpodbudil razsrjenost zasledovalcev, se je drzno sam pognal v bitko. Stražarji,⁹⁰ ki jih je groza razkropila, so mu z vseh strani klicali, naj se izogne gmoti bežečih kakor rušenju slabo zgrajene strehe, in neznano od kod se je spustilo konjeniško kopje, mu odrsalo kožo na roki in se skozi predrta rebra zarilo v spodnji del jeter.

[7] Ko ga je skušal izvleči z desnico, je začutil, da so bile kite prstov na obeh rokah porezane z ostrim železom in se prevrnil s konja. Prisotni so hitro pritekli, ga odnesli v tabor in mu priskrbeli zdravniško oskrbo.

[...]

[23] Ko so že vsi molčali, je sam s filozofoma Maksimom in Priskom zapleteno razpravljajal o vzvišenosti duše, ko se je široko razprla rana na prebodenem boku in nabrekle žile so zadržale njegov dih, ko je popil mrzlo vodo, za katero je prosil. Sredi grozne noči se je lahko osvobodil življenja v starosti triindvajset let, rojen v Konstantinoplu, v otroštvu sta ga zaradi smrti zapustila oče Konstancij, ki je bil po smrti svojega brata Konstantina med mnogimi drugimi uničen v sporu naslednikov za oblast, in mati Bazilina iz stare plemiške družine. (25.3.6–23)

90 Imenovani *candidati* po beli uniformi, ki so jo nosili.

Pri portretiranju njegovih zadnjih ur se Amijan zgleduje po Sokratovi smrti, saj se tik pred smrtjo zaplete v filozofsko debato s svojima prijateljema. Julijanu je bilo usojeno umreti v Perziji, kar potrjuje tudi prerokba, da bo umrl v Frigiji; izkaže se, da je v bližini kraja, kjer je padel, kraj, ki se imenuje Frigija (25.3.9).

Glede rimskega genija, ki je po Amijanovem mnenju očitno tisto božanstvo, ki vodi in spremlja Julijana, Weber piše, da ga je najti samo pri Amijan, pri drugih avtorjih pa ne, kar kaže na to, da ni bil posebno razširjen. Možno je tudi, da Amijan ni poznal vseh različic Julijanovih predsmrtnih znamenj ali pa da nekaterih ni želel vključiti.⁹¹

Julijanovo smrt so pogani in kristjani razumeli različno. Pogani so menili, da je Julijana naposled zapustil njegov varuh, bog Helij, in ga kaznoval za njegovo prevzetnost (*hybris*), zaradi katere je zanemarjal poslana svarilna znamenja. Medtem pa so kristjani v njegovi smrti seveda videli pravično kazen za brezboštvo.

Amijan Marcelin kot poganski pisec očitno pripada prvi skupini. Bolj kot se Julijanu bliža konec, več navaja negativnih znamenj in svaril, za katera pa se sicer versko zagreti in pobožni cesar ne zmeni prav veliko. Zdi se, da je bogaboječ posebno takrat, ko mu znamenja napovedujejo nekaj, kar je v skladu z njegovimi željami, torej s tem, da je izbran od bogov za višje poslanstvo. Perzijski pohod je že od samega začetka zaznamovan s slabimi znamenji, vendar se Julijan za to ne zmeni – tako postane tragičen lik, ki se v svoji zaslepljenosti, *hybris*, požene v pogubo. Kljub svoji pobožnosti se Julijan ni zmenil za znamenja, ki so mu jih poslali bogovi. To seveda spominja na grško tragedijo, ko se protagonist upira bogovom in ga lastna *hybris* požene v smrt. Zgradbo treh knjig o spopadu s Perziji Rosen primerja z grško tragedijo na podlagi njihove strukture in sloga.⁹²

Skoraj gotovo je, da je kopje zalučal konjenik perzijskega kralja Šapurja II., proti kateremu je Julijan začel vojno. Amijan Marcelin, ki je bil udeležen v Julijanovi vojski, je zapisal govorce, da je kopje prišlo iz rimskih čet (25.3.6; 25.6.6). Libanij je prepričan, da so bili za njegovo smrt odgovorni kristjani, kot dokaz navaja, da ni bil noben sovražnik nagrajen (*Govori* 18.274–275). Libanijevo tezo so pograbilo kristjani, cerkveni zgodovinar Sozomen iz 5. stoletja imenuje ubijalca za pogumnega tiranocida (6.2.1). Cerkveni zgodovinar Sokrat zapiše govoro, da je Julijana ubil demon (3.21.14–16), mnogi pa to dejanje pripisujejo angelom ali svetnikom, pogosto se to dejanje pripisuje sv. Merkuriju. Nekateri kristjani so mu dodali še zadnje besede: »Zmagal si, Galilejec!« (Teodoret 3.20.7). Nekateri so bili mnenja, da naj bi si Julijan v usodni bitki pozabil nadeti oklep zato, da bi se izpostavil, ker je vedel, da ne more zmagati (Efrem Sirski, *Himne proti Julijanu* 3.16). Nasprotno sta Amijan

⁹¹ Weber, *Kaiser*, 477.

⁹² *Studien*, 149–178.

Marcelin in Libanij skušala prikazati svojega voditelja kakor Sokrata na smrtni postelji, ki pred smrtjo s prijatelji (Priskom in Maksimom iz Efeza) debatira o nesmrtnosti duše (Amijan 25.3.15–23; Libanij, *Govori* 18.272).

Julijan je umrl nekaj ur zatem, ko mu je sovražno kopje poškodovalo jetra (ravno tisti organ, iz katerega je rad razbiral prihodnost, pravi Gregor iz Nazianza, *Govori* 5.13), v noči iz 26. na 27. junij 363, potem ko je vladal imperiju manj kot dve leti. Umrl je brez naslednika ali potomca in zapustil vojsko v tuji deželi, obdano s sovražniki. Nekaj ur po Julijanovi smrti je bil za njegovega naslednika imenovan Jovijan. Perzijci so nemudoma napadli.

Jovijan je dal prenesti Julijanove ostanke iz Nizibis v Tarz v počasnem, petnajst dni trajajočem sprevodu. Pogani so ga takoj sprejeli med bogove, kristjani pa so se veselili njegovega odhoda v pekel. V Tarzu v Kilikiji je tudi pokopan.

Po Julijanovi smrti je vojska za novega avgusta celotnega imperija izbrala Jovijana, enaintridesetletnega kristjana, ki je nad legijami ponovno razprostrl praporje s križem in *labarumom*. Takoj je preklical vse Julijanove protikršćanske uredbe, zaseženo cerkveno premoženje je bilo vrnjeno Cerkvi in še dodatno povečano. Seveda so se ponovno razvnele ostre debate okoli herezij, ki so za časa Julijana potihnile: zdaj namreč ni bilo več skupnega sovražnika. Poganski templji so se ponovno zapirali, filozofi so se brili in skrivali svoj poklic. Vendar pa je Jovijan poganom dovolil, da opravljajo svoje obrede. Za varen povratek iz Perzije je moral Jovijan žrtvovati Nizibis in še tri druga mesta v Mezopotamiji, štirinajst utrd in pet satrapij ob Tigrisu (Amijan 26.9.1–11). Želel je čim prej priti do palače v Konstantinoplu, vendar mu ni bilo usojeno, da bi živ vstopil vanjo. V nepomembnem mestu Dadastana, med Ankiro in Nicejo je šel počivat po obilni večerji in se ni več zbudil. Razlog smrti ni znan, nekateri jo pripisujejo gobam, ki naj bi jih zaužil za večerjo, drugi ogljikovemu monoksidu.

ZAKLJUČEK

Zaključimo lahko, da je Julijan res osrednji junak ohranjenega dela *Res gestae*. Sicer drži, da si Amijan zelo prizadeva ohraniti podobo lastne objektivnosti, a tudi to je lahko le literarni prijem. Julijanu ne prizanese s kritiko, očita mu zlasti šolski edikt in njegovo politiko do kurijalov, razreda, ki mu je pripadal tudi zgodovinopisec. Ravno tako ne soglaša z vsemi sodbami sodišča v Halkedonu, ki ga je vzpostavil ob prihodu na oblast, predvsem ne z obsodbo zakladnika Ursula.

Čeprav naklonjen poganstvu, se Amijan ni strinjal z Julijanovo versko politiko, motila so ga razkošna žrtvovanja, ki so med drugim vodila v ekscesno obnašanje vojakov, sploh pa že omenjeni šolski edikt. Več o Amijanovem odnosu do Julijanove verske politike lahko sklepamo iz tega, čemu zmanjšuje pomen ali o čem ne poroča. Tako ne zapiše, da je Julijan samostojno zapovedal, naj se ne preganjajo preganjalci kristjanov v primeru nemirov v Aleksandriji, popolnoma

zamolči verski vidik načrta o obnovi judovskega templja v Jeruzalemu, zmanjša razsežnosti verskega konflikta, povezanega s požarom v antiohijski Dafne. O dogajanju v Cerkvi ne poroča, kakor tudi zamolči, da so njeni notranji spori morda vplivali na Julijanovo imenovanje za avgusta. Izogne se tudi pogostim omembam ljudi, ki so imeli na Julijana velik vpliv, a mu niso všečni, npr. Prisk in Maksim iz Efeza – čeprav se obregne ob cesarjevo prevneto razkazovanje tega prijateljstva. Zamolči tudi Julijanove načrte za pogansko cerkev, ki so nam ohranjeni v cesarjevih lastnih delih. Kaj točno je razlog za njegov molk in zmanjševanje pomena verskim dogodkom, ni čisto jasno. Morda so na to vplivale razmere v času njegovega pisanja, ki niso dopuščale slavljenja poganskega vladarja, morda pa gre res le za sledenje zgledu sekularne zgodovine. Razlog, da zamolči načrte, kakršna je Julijanova ideja o poganski cerkvi, pa bi lahko bil tudi drugačen pogled na verska vprašanja. Zdi se, da Amijan sicer skuša biti objektivni, vendar pa raje zamolči nekatere Julijanove zablode, kakor da bi jih moral opravičevati. Julijan namreč ni bil tako idealen vladar, kakor ga skuša prikazati. Njegovi verski načrti kažejo na megalomana, ki ni vedno imel stika z resničnostjo, ki je podcenjeval iracionalni element v človeku in ki bi naposled državo povedel v državljansko vojno: pri čemer ni krščanstvu ponujal nobene resne alternative kakor Cerkev, na čelu katere bi bil on sam. Njegov neuspeh v Antiohiji in njegov literarni odziv nanj potrjujejo, da je bil pravzaprav občutljiv človek, ki je iskal samopotrditev – očitno tudi v božjih znamenjih. To sicer lahko razumemo glede na njegovo izolirano otroštvo in nepričakovan preobrat usode.

Za učinkovitejši portret Julijana kot odličnega vladarja Amijanu služi demonizacija drugih pomembnih oseb, npr. njegovega polbrata Gala, ki je predstavljen zelo slikovito, seveda negativno. Negativec je tudi Konstancij, nenehno ljubosumen in sumničav do svojih sorodnikov: kljub svoji okrutnosti je tudi Gal le njegova žrtev. Valentinijan in Valens Julijana niti približno ne dosemeta, o Jovijanu pa sploh ni smiselno izgubljati besed.

Ne le s sodobniki, pogosto primerja svojega junaka tudi z zgledi iz zgodovine, z najpomembnejšimi poveljniki: in če jih Julijan ne dosega glede vojaških uspehov kakor npr. Aleksandra, jih z njim primerja pri neki drugi dejavnosti, npr. nočnem pisanju, kjer jih z neko lastnostjo presega.

Amijan skuša Julijana čim bolj oprati vsakega suma o vpletenosti v lastno imenovanje za avgusta: v njegovi različici se Julijan na vse možne načine upira avgustovski časti, skriva se, nagovarja vojake, se upira vsem predlogom kronanja, dokler ga vojska ne prisili v prevzem oblasti. Pa še za tem skuša doseči spravo s Konstancijem, kljub temu, da si ta ne zasluži vladanja. Drugi viri kažejo drugačno sliko, v *Pismu Atencem* je bil Julijan Konstanciju odkrito sovražen, svoj odnos je spremenil šele po nasprotnikovi smrti.

Za Amijana je Julijan nedvomno božji izbravec, kar dokazuje predvsem prikaz obdobja, preden se zavihti na oblast: pomenljiva apokrifna anekdota o slepi starki, navidezno le mimogrede navržena, obiski državnega genija, jasnovidne

sanje. A njegovo vladanje je kratko, ne uspe mu uresničiti zadane naloge: po prihodu na oblast ni več prikazan le kot izvoljenec. Zlasti očitno to postane na perzijskem pohodu, ko Julijan preprosto ne prisluhne nobenemu znamenju, ki ne pritrjuje njegovim načrtom. S tem postane tragičen lik, ki kljub jasnim znamenjem drvi v pogubo. Naposled ga zapusti ne le osebni genij kakor Konstancija, temveč kar državni genij, zadene ga kopje, ki so ga kasneje pripisovali zunanjemu in notranjemu sovražniku, usodni rani pa podleže po filozofskih pomenkih, vrednih Sokrata. Če je bilo morda Julijanovo prizadevanje, da bi bil filozof na prestolu, v resničnem življenju neuspešno, mu je vsaj v Amijanovi zgodovini to uspelo: vladar, vreden največjih vojskovodij, je umrl po zgledu enega največjih filozofov.

Ana Bembič
ana.bembic@gmail.com

BIBLIOGRAFIJA

Izdaja Amijanovih del

Seyfarth, Wolfgang, ur. *Ammianus Marcellinus: Römische Geschichte*. 3 zvezki. Berlin: Akademie-Verlag, 1968–1978.

Druga literatura

Athanassiadi-Fowden, Polymnia. *Julian and Hellenism: an Intellectual Biography*. Oxford: Clarendon Press, 1981.

Barnes, Timothy David. *Ammianus Marcellinus and the Representation of Historical Reality*. Cornell studies in classical philology 56. Ithaca in London: Cornell University Press, 1998.

—. »New Year 363 in Ammianus Marcellinus«. V: *Cognitio Gestorum: The Historiographic Art of Ammianus Marcellinus*, ur. J. den Boeft, D. den Hengst in H. C. Teitler, 1–8. Amsterdam: North-Holland, 1992.

Bidez, Joseph. *La vie de l'empereur Julien*. Collection d'études anciennes. Paris: Société d'édition 'Les Belles Lettres', 1930.

Blockley, R. C. *Ammianus Marcellinus: a Study of his Historiography and Political Thought*. Collection Latomus 141. Bruxelles: Latomus, 1975.

Bowersock, Glen Warren. *Julian the Apostate*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978.

Browning, Robert. *The Emperor Julian*. Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1976.

Cedilnik, Alenka. »Filostorgijev prikaz bitke pri Mursi«. *Keria: Studia Latina et Graeca* 16.1 (2014): 67–82.

Drijvers, Jan Willem. »Ammianus Marcellinus 23.1.2–3: The Rebuilding of the Temple in Jerusalem«. V: *Cognitio Gestorum: The Historiographic Art of Ammianus Marcellinus*, ur. J. den Boeft, D. den Hengst in H. C. Teitler, 19–26. Amsterdam: North-Holland, 1992.

Elm, Susanna. »Pagan Challenge, Christian Response: Emperor Julian and Gregory of Nazianzus as Paradigms of Interreligions Discourse«. V: *Faithful Narratives. Historians*,

- Religion, and the Challenge of Objectivity*, ur. Andrea Sterk in Nina Caputo, 15–31. New York: Cornell University Press, 2014.
- Gibbon, Edward. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. Zv. 2. London: Strahan & Cadell, 1788.
- Matthews, John F. »Ammianus Marcellinus«. V: *Ancient Writers: Greece and Rome*. 2. zv. 2, ur. T. J. Luce, 1117–1138. New York: Charles Scibner's Sons, 1982.
- Neri, Valerio. *Ammiano e il cristianesimo: religione e politica nelle Res gestae di Ammiano Marcellino*. Studi di storia antica 11. Bologna: Clueb, 1985.
- Rosen, Klaus. *Studien zur Darstellungskunst und Glaubwürdigkeit des Ammianus Marcellinus*. Doktorska disertacija. Univerza v Heidelbergu, 1968.
- Ross, Alan J. *Ammianus' Julian: Narrative and Genre in the Res Gestae*. Oxford Classical Monographs. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Smith, Rowland. »Telling Tales: Ammianus' narrative of the Persian Expedition of Julian«. V: *The Late Roman World and its Historian: Interpreting Ammianus Marcellinus*, ur. Jan Willem Drijvers in David Hunt, 79–92. Routledge Classical Monographs. London: Routledge, 1999.
- Teitler, H. C. *The Last Pagan Emperor: Julian the Apostate and the War against Christianity*. New York: Oxford University Press, 2017.
- Thompson, Edward Arthur. *The Historical Work of Ammianus Marcellinus*. Groningen: Bouma's Boekhuis, 1947.
- Tougher, Shaun. »Ammianus and the Eunuchs«. V: *The Late Roman World and its Historian: Interpreting Ammianus Marcellinus*, ur. Jan Willem Drijvers in David Hunt, 57–67. Routledge Classical Monographs. London: Routledge, 1999.
- Warmington, Brian. »Some Constantinian References in Ammianus«. V: *The Late Roman World and its Historian: Interpreting Ammianus Marcellinus*, ur. Jan Willem Drijvers in David Hunt, 147–157. Routledge Classical Monographs. London: Routledge, 1999.
- Weber, Gregor. *Kaiser, Träume und Visionen in Prinzipat und Spätantike*. Historia 143. Stuttgart: F. Steiner, 2000.

IZVLEČEK

Julijan Odpadnik je bil rimski cesar, ki je v četrtem stoletju, ko se je krščanstvo pod Konstantinom že uveljavilo, skušal preobrniti zgodovino nazaj v čas poganstva. Njegova vladavina je bila kratka in nepričakovana, zanjo pa so bile značilne verske reforme in vojaški pohod nad Perzijo. Krščanski pisci ga prikazujejo negativno, za poganskega zgodovinpisca Amijana Marcelina pa je predstavljal podobo idealnega vladarja. V svojem zgodovinopisnem delu *Res gestae* je Julijana prikazal kot izbranca bogov. Kljub občudovanju mu ni prizanesel s kritiko, je pa načrtno zmanjševal pomen verskih in drugih zadev, ki bi lahko škodovala njegovi podobi. Da bi mu povečal veljavo, ga je primerjal z mnogimi slavnimi osebami iz grške in rimske preteklosti, prejšnjega cesarja Konstancija in Julijanovega brata Gala pa je prikazal izrazito negativno. Kljub naklonjenosti bogov pa je Julijan na pohodu proti Perziji zavrnil vsa svarilna znamenja, kar ga je stalo življenja. Njegovo smrt Amijan vzporeja s Sokratovo smrtjo in ga s tem prikaže kot vladarja filozofa, kar se ujema z Julijanovim lastnim idealom.

Ključne besede: rimsko zgodovinopisje, krščanstvo, poganstvo, Julijan Odpadnik, Amijan Marcelin

ABSTRACT

The Image of Julian the Apostate in the Historiography of Ammianus Marcellinus

In the 4th century AD, when Christianity had already been firmly established under Constantine, the Roman emperor Julian the Apostate sought to turn history back to the pagan period. His rule was brief and unexpected, characterised by religious reforms and a march on Persia. While his portrayal by Christian writers is a negative one, he is considered by Ammianus Marcellinus, a pagan historiographer, as a model ruler. Ammianus' history, *Res gestae*, presents Julian as one chosen by the gods. Despite his admiration, he does not hesitate to criticise the Emperor, but he deliberately downplays the significance of religious issues and of other matters which might tarnish Julian's image. To improve his standing, Ammianus compares him to many famous personages from the Greek and Roman past, while the preceding Emperor Constantius and Julian's brother Gallus are drawn in strikingly negative colours. Despite the favour of the gods, however, Julian rejected all warning signs on his march on Persia, which cost him his life. Comparing his death to the death of Socrates, Ammianus portrays him as a philosopher-ruler, which corresponds to Julian's own ideal.

Keywords: Roman historiography, Christianity, pagan religion, Julian the Apostate, Ammianus Marcellinus